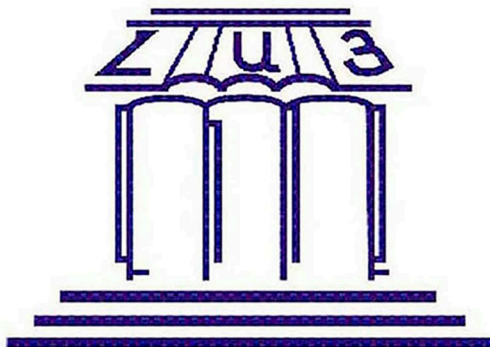

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

24540

Am-1911 804

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՐՀ. Մ. Խ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

ԲԱԳՐԱՏ ՄԱՉԱԽԶԵ

Վ Ր Ա Ս Տ Ա Ն Ի
ԱՐՅՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
1905 Թ Վ Ա Կ Ա Ն Ի Ն

19 ՇՐՇՄԱ 31
ԹԻՅԼԻՍ

331.88

Մ-30

Арм.
2-599a

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐՀ. Մ. Խ. ՊԵՏՐՈՎԵՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆԷ

331.88

Մ-30

2-599a

ԲԱԳՐԱՏ ՄԱՀԱԻՁԵ

15 JAN 2010

Հ Ա Ր Ա Ս Տ Ա Ն Ի

ԱՐՅՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1905 Թ Վ Ա Կ Ա Ն Ի Ն

Г.П.В.-ка 6012, 2002
Литр 1951 год
Литр № 418

ИНВ. № 20678

19 31

1184

Թիֆլիս, տպարան լրագրների հրատարակչության «Կոլլեկտիվ»
Գրավելու № 995 Տիրաժ 1.500.
Պատվեր № 463.

/ 1478.65/

4813 - 91

ԱՌԱՋԱՐԱՆ

„Вся наша партия признала теперь...
что работа в профессиональных со-
юзах надо вести не в духе нейтраль-
ности союзов“.

Լ. Ե. Խ. Ն.

25 ապրիլի յե անցել այն որից, յերբ նախկին
Ռուսաստանի կայսրութեան աշխատավոր մասնաւոր
զինքը ձեռներին ուժեղ հարձակում գործեցին իրենց
ստրկացնող ցարի ուժիմի դեմ: Համաշխարհային պրո-
լետարիատի զեկավար Լենինի ասելով սա մի «գեներա-
լայնայա ռեպետիցիա» յեր Հոկտեմբերյան հեղափո-
խութեան, և մի ուժեղ հարված, վորը տաանյակ ասարի-
ների ընթացքում ճնշված ժողովուրդը պատրաստում
էր Ռոմանովների դահի և նրան ամբացնող կալվածա-
տերերի և հոգևորականութեան համար:

Խնչպիսի հեղափոխութեան էր դա իր ետեւում:
Մրան կարելի յե տալ հետեյալ պարզ պատասխանը:
Բուրժուական հեղափոխութեան էր դա, վորովհետեւ
դահնկեց յեղած ցարի փոխարեն նա նպատակ ուներ
հիմնել բուրժուա-դեմոկրատական հանրապետութեան:

Լենինն այսպեւ էր բնորոշում. «բուրժուա պրո-
լետարական էր այս հեղափոխութեանը, վորովհետեւ որ-
չեկտիվ պատճառները առաջնակարգ տեղ էյին տալի
գյուղացիութեան կյանքի պայմանների հիմնական փո-

փոխման յենթարկելու հարցին: Բուրժուական եր այս հեղափոխությունը, վորովհետև նրա նպատակն եր վոչ թե բուրժուական իշխանության վերացումը, այլ ցարէ դահի խորտակումը և կալվածատերերի հողային իրաւունքների խախտումը միայն»:

Այսպիսով թե բալլեիկները և թե մենշեիկները ընդունում եյին, վոր հեղափոխությունն առաջին հերթին պետք ե իրեն նպատակ դնել ճորտատիրական մնացորդների վերացումը: Սակայն այս յերկու կուսակցությունների միջև առաջ յեկավ յիրկպառակություն այն մասին, թե ով պետք ե հեղափոխության ղեկավար հանդիսանա, բուրժուազիան, թե պրոլետարիատը:

Սոցիալ-դեմոկրատ կուսակցության մենշեիկյան հոսանքը այս հեղափոխության մեջ առաջնությունը տալիս եր բուրժուազիային և պնդում, թե պրոլետարիատը և չքավոր գյուղացիությունը չի կարող դառնալ հեղափոխության առաջ շարժող ուժ: Իսկ բալլեիկները պնդում եյին հակառակը և հեղափոխության առաջ տանող ուժ ու ավանդարդ համարում պրոլետարիատը:

Ահա թե ինչ եր գրում այս մասին Լենինը.

«Հեղափոխության առաջ մղող գլխավոր ուժն ու հեղեմման պրոլետարիատն ե: Միապետությունը բացարձակ կերպով դուրս եր գալիս կապիտալիստներին պաշտպանելու, իսկ պրոլետարիատի առաջնակարգ հարցը կաշմում եր միապետության տապալումը: Բուրժուադեմոկրատական հեղափոխության մեջ ղեկավար դերը պատկանում ե պրոլետարիատին... Այս ճշմարտության հերքման փորձը անպայմանորեն կը դատա-

պարտե սոց. - դեմոկրատներին, վորպէս տատանվողները»:

Այսպիսով, այս յերկու հոսանքը բոլորովին այլ տեսակետ գտավ 1905 թ. հեղափոխության պրոլետարիատի ղեկավարության տակտիկայի մեջ:

Ի՞նչպիսի տեսակետ ունեցին սրանք արհեստակցական միությունների ղեկավարության հարցում,— կարելի յե ասել, վոր մենշեիկներն այստեղ ել կանգնած եյին ոպորտյունիստական ճանապարհի վրա:

Յեթե 1905 թ. հեղափոխության ժամանակաշրջանում զեմ եյին զինված հարձակումներին, արհմիությունների խնդրում ես բռնել եյին զիջողականության և համաձայնողական քաղաքականության ճամփան:

Նրանք ուզում եյին, վոր 1906 թ. մարտի 4-ի որենքի գծով «համաձայնություն կայացնեն» աշխատանքի և կապիտալի միջև, ու արհմիությունները կանգնեցրել եյին տրեղուն ինիզմի ճանապարհի վրա: Իհարկե մասնավորապէս նրանք այս կարողացան աջողեցնել, վորն ապացուցում ե այս աշխատության մեջ առաջ բերված ավայնեքով:

Վերջում կուզեյի մի քանի խոսք ասել աշխատության մեջ նկատվող վորոշ թերությունների մասին, վորոնք իմ կարծիքով, անշուշտ, կան այստեղ: Վորքան ինձ հայտնի յե, Վրաստանում այսպիսի աշխատություն գրվում ե առաջին անգամ, հետեապես, կաւկածից դուրս ե, վոր պակասություն կունենա: Յեթե ի նկատի առնենք այն հանգամանքը, վոր մեզանում արհմիության շարժման պատմության համար պետք յեղող նյութերն անուշադրության են մասնավոր յեղել վոչ թե առաջներում միայն, այլ հենց հիմա յել վոմանց կողմից անուշադրության ե մասնված և վոչ ել

դոյությունն ունի վորեւ պահեստ այդ պատմական նշութե-
րի պահպանման համար, պարզ կը լինի այն դժուար-
ությունը, վոր ծառանում ե վրաստանի արհմիութ-
յունների շարժման պատմությունը կազմողի առաջ:

Բացի դրանից, այստեղ վոչինչ չի տալած այն
ժամանակվա առանձին արհմիություններ մասին, վո-
րովհետեւ մենք շոշափում ենք միմիայն կազմակերպչա-
կան կողմերը և կուսակցական պայքարը արհմիութ-
յունների խնդիրներում:

Հուսանք, վոր այս պակասը կը լրացվի ապագա-
յում:

Ք. Կ. Այս աշխատությունը տպւած և «ռեփուլյու-
ցիիս մատյանն» 1/23 №-ում: Այժմ լույս և տեսնում
հաւելւածով, փոփոխւած ձևով: Հեղինակ.

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԱՐԿԵՍՏԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ- ՆԵՐԸ 1905 ԹՎԱԿԱՆԻՆ

Բանվորական արհեստակցական շարժման առաջ
դալը և նրա հետագա զարգացումը սերտ կերպով կապ-
ված և մեղանում կապիտալիզմի ներխուժման հետ:
Այս պատճառով ավելորդ չի լինի, յեթե անցողակի կեր-
պով հիշելու լինենք առաջին հեղափոխության նախա-
շրջանի դրության, վրաստանում բանվոր դասակարգի
առաջ գալու և նրա մղած պայքարի մասին այն ձա-
խորդ պայմանների դեմ, վոր ստեղծված եր հարստա-
նալու տենչով բռնված ֆինանսա-արտադրական կապի-
տալի կողմից: Ինչպես հայտնի յե արտադրողականու-
թյան պատմությունից, շոգեշարժ ույժի գործադրու-
թյունը խոշոր չափով առաջ մղեց արտադրությունը:
Կարելի յե ասել, վոր արտադրության գործում սա մի
խոշոր հեղափոխություն եր, վորի թափը մեզ ես հա-
սալ: Տնայնագործական արհեստանոցները շուտով փոխ-
վեցան շոգեշարժ մեքենաների: Անդրկովկասը ծածկվեց
յերկաթուղային ցանցերով, Թիֆլիսում հիմնվեցին յեր-
կաթուղային գլխավոր արհեստանոցներ, բացվեց Միր-
զոեվի միակալի գործարանը, Ադելխանովի կոշիկների և
թաղիքի գործարանը, զարգացավ կաշվի արտադրու-
թյունը: 1879 թ. ակադեմիկոս Աբիխը հայտնաբերեց
ձիաթուրի մարզանցը. 1830 թ. հայտնաբերվեց Տղվի-

բուլի քարածխա հանքը, իսկ աշխատանքն սկսվեց 1847 թվից: Բաթումի շրջանում հիմնվեցին զանազան տեսակի արտադրական հիմնարկություններ: Արտադրության զարգացումն աստիճանաբար զբաղեց և զեպի իրեն քաղեց ճորտատիրական լծի ծանրությունից դեռ նոր ազատված գյուղացիությունը: Որ ավուր ավելանում էր գյուղերից աշխատանքի յեկողները թիվը: Այսպես, որինակ, յեթե ա/կ յերկաթագծի վրա 1880 թ. աշխատում էր 4000 բանվոր-ծառայող, 1885 թ. նույն տեղն աշխատում էր 5.500 հոգի, 1890 թ. 8253 հոգի իսկ 1911 թ. 12.376 հոգի: Այսպիսի խոշոր աճում նկատվում էր ուրիշ արտադրողական արդյունաբերական հիմնարկություններում ևս: Արտադրության և արդյունաբերության աճման հետ միասին զարգացավ ներքին և արտաքին վաճառականությունը ևս: Որինակ, յեթե վերցնելու լինենք մարզանցի արտահանությունը, 1871 թ. կազմում էր 0,887, իսկ 1900 թ. 619,93 հազար տոնն:

Առևտրական բալանսի դինամիկան 20 տարվա ընթացքում հետևալ փոփոխությունն ունեցավ.

Տարի.	Ներմուծում	Արտահանութ.	Շրջանառ դումարը
1870	16.477 հազ. ռ.	3.923 հազ. մմ.	15.400 հազ. մմ.
1890	11.477 » »	39.358 » »	55.835 » »

Այսպիսով, ինչպես յերևում է այս աղյուսակից, 20 տարվա ընթացքում ներմուծումը աճել յե 43 տոկոսով, իսկ արտահանությունը 900 տոկոսով: Ընդհանուր շրջանառության գումարը 250 տոկ: Աննկաբաղքելի շահագործություն էր տիրում գործարաններում և արհեստանոցներում:

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐՆ ՆՈՒՄԱՐՈՒՄ ԵՐԵՆ 12—20 ԺԱՄ.

Ճիշտ է, 1897 թ. հունիսի 2-ին հրատարակվեց մի կանոնադրություն, վորի համաձայն բանվորու-

թյան համար սահմանվում էր 11¹/₂ ժամ ցերեկվա աշխատանք, իսկ 10 ժամ գիշերվա, սակայն այս կանոնադրությունը ձևականորեն միայն գոյություն ուներ: Այս կանոնի հրատարակությունից հետո—«Բաթում, Մանթաշովի գործարանում աշխատում էին 14—18 ժամ, իսկ նավթի գործարաններում անչափահասներն ու յերիտասարդներն աշխատում էին նույնքան ժամ, վորքան հասակավորները»: *):

Անբավարար էր աշխատավարձը: Որինակ, վորտեղ ավոր դարբիններն որական ստանում էին 1 ռ. 07 կ.—1 մմ. 80 կոպ., փականագործները (սլեսար) 1 մմ.—1 մմ. 80 կոպ., սրանց ողնականները 50—77 կոպ., աշակերտները 27—61 կոպ.: Ինարկե, այսպիսի դրությունը յերկար շարունակվել չէր կարող: Այս դրությունը նպաստող հանդիսացավ այն հանգամանքը, վոր 1895—900 թ. մեզանում վտաք դրեց Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցությունը: Հակառակ այն բանին, վոր կառավարությունը ամեն կերպ հակառակում էր վորեւ իրավունք տալ բանվորությանը, նա ստիպված յեղավ վերջ ի վերջո զիջություն. ուզին բռնելու: Այս զիջությունը հետևանք էր հենց իրեն, բանվորության մղած կատաղի պայքարի: Ապացուցելու համար վոր այս այսպես է, ավելորդ չենք համարում առաջ բերել այստեղ այն գեկուցումը, վոր Թիֆլիսի նահանգապետը ներկայացրել էր կառավարչապետ Գալիցինին:

«Առաջներում—գրում է Գալիցինին նահանգապետը—տարբեր գործարանների զանազան բանվորների

*) См. Е. А. Пажитов, положение рабочего класса в России.

դրությունը նկարագրված էր լինում այնպես, ինչպես վոր այդ դրությունը կա այսօր ևս, սակայն վերը հիշածս հիմնարկությունների բանվորության այսօրվա դրության զնահատականությունը տալու ժամանակ չը պետք է աչքաթող անենք այն, վոր բոլորը, ինչ վոր գոյություն ունի այսօր, դրա մեծ մասը բանվորության կողմից ձեռք է բերված վերջին 3—4 տարվա ընթացքում և, պետք է խոստովանեմ, աշխատանքի պայմանների մեջ մտցված բոլոր այս բարելավությունները ձեռք են բերված վոչ թե այն անձերի կամ որդանների նախաձեռնությամբ, վորոնք նշանակված են ֆաբրիկա-գործարանային տեսչության կողմից և վորոնք ունեյին վերահսկողության իրավունք, այլ հենց իրենց բանվորների ձեռքով, վոր ապացուցվում է ներքև առաջ բերված տեղեկություններով» *):

Այնուհետև նահանգապետը նկարագրում է այն կոնվը, վոր բանվորները մղում էին 1899 թվականին: Նահանգապետի այս խոստովանությունը մեզ համար պարզում է այն քաղաքականությունը, վոր վարում էին այն ժամանակվա կառավարության ներկայացուցիչները:

Բանվորության մղած նման պայքարը և աստիճանական զարգացման ճանապարհի վրա կայնդնելը պահանջ առաջ բերին հիմնելու արհեստ. միություն, փոխադարձ ոգնության (թաղման) ղրամարկդ և գրադարաններ: Իհարկե այն ժամանակվա արհ. միությունը նման չէր այսօրվա մեր հասկացածին: Առաջին ատաղձագործների (գուրգար) արհեստակ. միությունը մե-

զանում հիմնվել է 1877 թ. հունվարի մեկին: Ահա թե ինչ է գրում այս մասին Մ. Չլին:

«Յեթե հավատարու լինենք մի քանի հին արհեստավորների և նախշագիր Դավիթաշվիլու տված տեղեկությանը, դուրգարների ու մյուս բանվորական արհեստներում նկատված շարժումը և կազմակերպվելու ցանկությունը առաջ է յեկել դեռ 1866 թվականից: Վերը հիշված արհեստավորների խոսքով 1867 թ. ամբողջ Թիֆլիսի արհեստավորության համքարների առաջադեմ արհեստավորները հավաքվել են Որթաճալայի այգիներից մեկում, վորտեղ «մատաղ» են արել և խոսակցություն են ունեցել արհեստավորների ահումը հիմնելու մասին: Յերկար խորհրդակցությունից հետո հանձնարարել են յերեք հոգու, վորոնք պետք է մշակեյին կանոնադրություն և ներկայացնեին մեծ իշխան Միխայիլին հաստատելու համար, վորը և իրագործել են: Կանոնադրության համաձայն ամեն մի անգամ տարեկան պիտի վճարեի վեց ռուբլի անդամավճար: Այս փողով և քաղաքի կողմից հասցրված ոգնությունով հիմնել են արհեստավորների ահումը: Ահումըն ունեցել է իր ժամանակին համապատասխան գրադարան, ընթերցարան, բեմ, յերաժշտություն, խոհանոց՝ ճաշարան և այլ հարմարություններ: Յուրաքանչյուր անգամ իր ընտանիքով կարողանում էր գտնել ժամանակին հարմարվող մտավոր զբաղմունք: Վորոշ ժամանակ անցնելուց հետո, սակայն, անհայտ պատճառներով բանվոր արհեստավորներին մեկ-մեկ հեռացրին այն տեղից և վերջը արհեստավորների ձեռքով հիմնված այս հիմնարկությունն ընկավ խոշոր վաճառականների ու չինովնիկների ձեռքը»:

«1877 թ. հունվարի 1-ին հիմնվեց դուրգարների արհեստակ. միություն: Այդ ժամանակ Թիֆլիսում գո-

*) См журн. „Освобождение“ № 15, 16, 39—40, 19 янв. (1 фев.) 1904 г.

յություն ունեւր մի հայտնի արհեստանոց, վոր պատ-
կանում եր Ֆ. Զեյցերին: Արհեստանոցում աշխատում
էյին 100-ի չափ արհեստավոր-աշակերտներ: Այն ժա-
մանակ սա համարվում եր առաջին արգյունաբերա-
կան հիմնարկությունը, և ահա այդ տեղ եր, վոր աշ-
խատող արհեստավորները հաճախ խորհրդակցություն-
ներ էյին ունենում իրենց ցավոտ հարցերի շուրջը:
Այստեղի բանվորներն առաջինը փորձեցին միու-
թյուն կազմել: Այս միության նպատակն եր, ի միջի
այլոց, հիմնել ընթերցարան և յերեկոսները «շաբաշից»
հետո ու կիրակի-տոն օրերին հավաքվել այնտեղ և
զբաղվել գրականության ընթերցանությամբ: Այս նը-
պատակը և իրագործվեց: Սկզբում միության մեջ ա-
շակերտների հետ միասին հաշվում եր ընդամենը 15
հոգի: Ընտրվեց 6 հոգուց կազմված հանձնաժողով, վո-
րեց 4 հոգի արհեստավոր 2 աշակերտ:
Հանձնաժողովի մեջ մտնում էյին — Ի. Դավիթա-
շվիլի, Վ. Գոցերիձե, Մ. Զոգրելշվիլի, Ս. Գամդրելիձե,
Լ. Կասրաձե և Նիկո Մեգրելի: Առաջին 3 հոգուն հանձ-
նարարվեց ընթերցարանի կազմակերպումը, անդամա-
վճարների հավաքումը, կիրակի-տոն օրերին գրքեր և
լրագիրներ կարդալ միության անդամների համար:
Ընդհանուր ղրամարկղի (գախի) ոգտին յուրաքանչ-
յուր անդամ վճարում եր 20 կոպ. անդամավճար: Այս
անդամավճարներով պետք ե ձեռք բերվիր ժամանա-
կակից գրականություն: 1878 թ. կազմակերպվեց ըն-
թերցարանը և միության անդամների թիվն ել հասավ
80 հոգու: Զեյցերի արհեստանոցից բացի, միության
անդամներին ավելանում էյին այն ժամանակվա քար-
գալներն ու աշակերտները:

Զեյցերը միշտ ունենում եր 15—20 աշակերտ:
Աշակերտը պետք ե իննի 15 տարեկան և 4—6 տարեկան

ժամանակամիջոցում չեր տրվում վոչ մի վարձատրու-
թյուն:

Աշակերտին տալիս էյին այն տեսակի կերակուր,
վորպիսին մարդիկ շանն ել չեն տալ ուտելու: Կերա-
կուրի մեջ սովորաբար լինում էյին ճիճուներ և հազար
տեսակի ճանճեր ու բզեզներ. հացը սև հողի գույն,
կարճես ցեխ լինելը: Կը կտրելի հացը և ել ինչ չեիր
տեսնի մեջը — ել չոփեր ու խուշուրներ, թոկի կտոր-
ներ, ճանճ և այլ կեղտեր: Զեյցերին սակայն այդպիսի
կերակուրը շատ եր լավը թվում և նա շարունակ հայ-
հոյում եր իր հացթուխին թե իբր հացը շատ ե լավը
թխում, աշակերտները շատ են ուտում և քիսս պատ-
ճառում նրան: Այս բոլորին ավելացրեք որական 15—16
ժամվա աշխատանքը և ձեր առաջ պարզ կը պատկե-
րանա թե ինչ դրության մեջ էյին գտնվում աշակերտ-
ները: Ահա այսպիսի դրության մեջ գտնվող աշա-
կերտները յերկարատե աշխատանքից հոգնած-քաղցած՝
զարմանալի չե, վոր անում էյին հանցավոր քայլեր և
խկապես, յեթե ամառն եր, գիշերով մտնում էյին Մի-
քայիլյան փողոցի վրա գտնվող մրգի այգիները, գո-
ղանում էյին մրգեր, ու մեղուներով տանում փոխում
հացի հետ ու ղրանով դոնե ժամանակավորապես կշտաց-
նում ստամոքսները: Թեև շատերին եժան չեր նստում
այսպիսի արարքը, վորովհետև կամ այգեպանն եր բռ-
նում, կամ վոստիկանությունը և կամ հենց ինքը Զեյ-
ցերն եր լավ ղնքսում նրանց: Ել վոչ վոր չեր ել հե-
տաքրքրվում իմանալու թե ինչն եր ստիպում աշա-
կերտներին գողություն անելու: Մրա փոխարեն աշա-
կերտներին կամ անխղճորեն ծեծում էյին և կամ բան-
տարկում տներում: Որինակ, Զեյցերն իր տանն ունեւր
բանտի վերածված մի տեղ, վորտեղ բանտարկում եր

մեղավոր աշակերտին և քաղցած ծարավ պահում 3—4 օրով, կամ հանձնում վոստիկանությանը: Հենց այդ եր պատճառը, վոր 1877 թ. սեպտեմբերի 1-ին աշակերտությունը հայտարարեց գործադուլ... վոր ղեկավարում եր այն ժամանակվա արհեստ. միությունը. Աշակերտները իրենց խազեյանին ներկայացրին հետևյալ պահանջները.

1. Վորպես հացի գին—յուրաքանչյուր աշակերտի վճարել որեկան 20—30 կոպ.:

2. Վորպես հագնելիքի գին ամսական յուրաքանչյուր աշակերտի վճարել 2 ռուբ. 50 կոպ.:

3. Զատեական ևս (գիշերային աշխատանքի ըսկիզբը) փողով վճարել աշակերտներին:

4. Արգելել աշակերտներին աշխատանքներ կիրակի և տոն օրերին*):

Աշակերտների այս պահանջները բավարարվեց լիովին:

Արհ. միության ղեկավարությամբ 1877—78 թ. գործադուլ հայտարարեց գործարանի ամբողջ բանվորությունը:

Այս յերկար մեջ բերումն այն նպատակով արինք, վոր ընթերցողին ծանոթացնենք. արհ. միության ծագման հետ, վորն ինչպես տեսնում ենք, ղեկավարում էին բանվորներն իրենք:

Ինչ վերաբերում է փոխադարձ ոգնության և թաղման զրամարկղներին, վորոնք գոյություն ունեյին Անդրկովկ. յերկաթուղային վարչության, քաղաքային և պոստ-հեռագր. վարչություններում, սրանք ավելի

*) Տես ժուրն. «Մոզգատորի», 15/V 1910 թ. № 5 յերես 14. № 6 յերես 13.

շուտ խոշոր չինովնիկների որգաններ էյին, վորոնք նրպատակ ունեյին «սե որվա համար» փող խնայելու:

Զի կարելի սակայն, անուշադրության մատնել այն փաստը, վոր մեզանում բանվորները ևս ձեռնարկեցին փոխադարձ ոգնության զրամարկղներ հիմնելու. որինակ Ադելխանովի գործարանի և յերկաթուղային բանվորներն ունեյին իրենց զրամարկղները և փոխադարձաբար ոգնում էյին միմյանց:

Այս զրամարկղները գրավեցին այստեղի առաջագեմ ինտելիգենցիայի ուշադրությունը: Նրանք մտածում էյին այդ զրամարկղների միջոցով բանվորության մեջ տարածել սոցիալ-դեմոկրատական ուսմունքը: Իբր թե զրամարկղների գործերի համար, նրանք հրավիրում էյին բանվորական ընդհանուր ժողովներ և հորդորներ կարդում այնտեղ: Այսպիսով զրամարկղները վերածվեցին տնտեսական կովի որգանների. բանվորական գործադուլները կազմակերպվում էյին հենց այդ զրամարկղների միջոցով: Այսպիսի խոշոր գործադուլներ սկսվեցին 1898 թվականից: 1898 թ. դեկտ. 14-ին տեղի ունեցավ յերկաթուղային գործադուլը և այսպիսով «առաջին անգամ Ռուսաստանում կանգ առավ յերկաթուղու զնացքների շարժումը *). 1899 թ. առաջին անգամ գործադուլ հայտարարեցին Ադելխանովի գործարանի բանվորները: 1900 թ. համարյա թե միաժամանակ գործադուլ արին. — Մեֆիաշյանցի, Բոգարջյանի, Յարալյանի, յերկաթուղային գլխավոր արհեստանոցի և ուրիշ ֆաբրիկաների և գործարանների բանվորները **): Նույն տեսակի գործադուլներ տեսնում

*) Л. Мартов. „Развитие крупной промышленности и рабочее движение в России“.

**) Տես ժուրնալ „Освобождение № 15—16—39—40 19 янв. (1/II) 1904 г. стр. 308“.

ենք Քութախում, Բաթումում, Ճիաթուրում և այլ քաղաքներում: Բոլոր այս գործադուլները, ինչպես ասացինք, հաստատում էին բանվորական միություններ ստեղծելու անհրաժեշտությունը: Վորպես կազմակերպման առաջին որդաններ համարվում էին գործադուլային դրամակիզները, և սոցիալ-դեմոկրատական որդանների գաղտնի բջիջները, իսկ հետագայում աստիճանաբար բանվորութան մեջ հղացավ այն միտքը, թե ամեն մի արհեստի համար կազմակերպվի միություն և վոր այդ միությունները ղեկավար հանդիսանան բանվորների և ծառայողների տնտեսական պայքար-կռիվներին:

Ըստ արհեստի այսպիսի միություն առաջինը 1903 թ. կազմակերպեցին տնային ծառայողները և մանկաբարձուհիները: Տնային ծառայողները ավելի վաղ են մտածել միություն հաստատելու, բայց նրանց չի աջողվել այդ նպատակին իրագործելու:

Իսկ 1886 թ. բանաստեղծ Ալեկի Ծերեթելին Վասիլ Վերսալաձեյի (սնդիրքով *) կազմել է տնային ծառայողներին միության առաջին կանոնադրությունը, բայց գոյություն ունեցող պայմանների շնորհիվ, անհնար է յեղել միության կազմակերպումը: Իսկ 1903 թ. իրագործվեց այդ: Այսպիսով, մինչև 1905 թ. մեզանում բառիս բուն իմաստով արհեստ. միություններ գոյություն չեն ունեցել, յեթե նկատի չառնենք Ձեյցերի բանվորների, տնային ծառայողների և մանկաբարձուհիների արհեստակցական կազմակերպությունները **): Նրանց գոյության սկիզբը պետք է համարել

*) Տես Կոմունիստ լրագիր № 174 (1719) 1926 թ. 1/VIII Վերսալաձեյի հիշողությունները Ալեկի մասին:

**) Ձեյցերի նյութեղենի բանվորության արհմիությունը ուծվեց 900-ական թվականին:

1905 թ.: Այստեղից է սկսվում մեզանում արհեստ. միությունների, վորպես բանվոր դասակարգի պայքարի կազմակերպությունների գոյությունը և այդ թվից էլ սկսվում է ժամանակակից արհ. միությունների շարժման պատմությունը, թեև ինչպես վերև ասացի, նրանց գոյության սկիզբը տեսնում ենք ավելի վաղ ժամանակներում: 1905 թ. արհեստակցական միություններ հիմնվեցին Վրաստանի հետևյալ կետերում.

Թիֆլիսում, Բաթումում, Քութախում, Ճիաթուրում, Փոթիում և Սգնախում: Ավելի փոքր միություններ գոյություն ունեցին Ոգուրգեթում, Գորիում, Լանչխութիում և այլ տեղերում: Դրանք չափից դուրս թույլ կազմակերպություններ էին և վոչ մի աչքի ընկնող դեր չեն կատարել մեր արհմիութ. շարժման գործում, յեթե նկատի առնելու չը լինենք նրանց կազմակերպած մի քանի գործադուլները:

Վերը հիշված արհեստակց. կազմակերպություններից, ամբողջ Վրաստանում ինչպես և Անդրկովկասում ամենից ուժեղ միություններ գոյություն ունեցին թիֆլիսում միայն: Թիֆլիսի արհմիությունների գոյությունն սկսվում է 1905 թվից այսինքն «ազատ որերից» *):

Արհմիությունները Թիֆլիսում 1905 թ. գործում էին լարված յեռանդով: Սոցիալ-դեմոկրատ բանվոր. կուս. ղեկարությունը այդ արհ. միությունները կազմակերպում էին քաղաքական խոշոր գործադուլներ՝ կոչ անելով բանվորությանը միանալ հեղափոխության համար կռիվ մղող ընկերներին, սակայն ունաքցիայի խեղդիչ ուժիմը դանդաղեցրեց արհմիությունների շար-

*) Տես վրաց ժուրնալ «Ախալի բիեղանա» № 14, 1907 թ. Ի. Բ-ժեի հոդվածը:

ժուռը: Իհարկե, ուսակցիս չը կարողացավ վոչնչացնել նրանց և մենք 1906 թվականից նորից տեսնում ենք վերածնված միությունները: Այս բանը տեղի ունեցավ հետևյալ պայմաններում. ինչպես վերև առաջինը ուսակցիս քայքայեց, վոչնչացման հասցրեց բանվորական միությունները և անլիզալ պայմանների մեջ դրեց նրանց: Կառավարության այսպիսի գործունեությունը բանվորները պատասխանում էին կալով, վորի հետևանքով ամբողջ Ռուսաստանում գործադուլներ և գործադուլների ալիքը, այսպիսի գրությունն ստիպում էր կառավարությանը վորպեսզի նա բանվորներին խաբելու համար վորոնք վորեւ նոր միջոց: Յեւ նա այս նպատակով հրատարակեց 1906 թ. մարտի 4-ի Երենսդրությունը: Այս կանոնի համաձայն «արհեստակցական միությունների նպատակը կազմում էր անտեսական շահերի պարզումը, փոխադարձ համաձայնությունը իրենց անդամների միջև լավացնելու նրանց պայմանները, աշխատանքի և կապիտալի շահերի հետ խողաղ ճանապարհով համաձայնեցնելու միջոցով» *): Այսպիսով արհմիությունները գինաթափ են լինում և զրկվում պայքարելու հնարավորությունից: Նրանք հնարավորություն չունեին գործադուլներ հայտարարելու: Բացի այդ, միություններ կազմակերպել — հիմնելու իրավունքն անցնում է նահանգապետների և վոտիկանությունների ձեռքը: Ժանդարմերիս աշխատում էր, վորպեսզի վորքան կարելի չէ քիչ թվով հիմնվեր արհեստակցական միություններ:

Զը նայելով այս բոլորին, Թիֆլիսի արհմիությունները յետ չեյին նահանջում, նրանք մշակում

*) Տես Դ. Անտոշկինի «արհեստակց. շարժումը Ռուսաստանում» Վրաստ. պրոֆխորհ. հրատար. 1923 թ. յերես 32:

էյին կանոնադրություններ, դիմում էյին նահանգապետին ու լեզալ կամ կեն լեզալ կերպով շարունակում գործել: Ռեալիտայից ճնշված արհմիությունները, ինչպես առաջի, նորից սկսում են ուժեղանալ և այնքան են ամրապնդվում, վոր կարողանում են հիմնել Թիֆլիսում «Արհեստակց. միությունների բանվորական դեպուտատներ խորհուրդ» **):

Այդ ժամանակ արհմիություններում աշխատում էր յերկու կուսակցություն. — մեծամասնականներ և փոքրամասնականներ: Ծիշտ է, դաշնակցականներն էլ ունեյին վորոշ ազդեցություն (որինակ, դաշնակցական միության հիմնումը), բայց սա աչքի ընկնող յերկույթ չէր: Արհեստակց. միությունների վերաբերյալ մեծամասնականների և փոքրամասնականների մեջ յեղած հասկացողությունների տարբերությունը գլխավորապես կայանում էր հետևյալում: Մեծամասնականները արհմիությունների համեմատությունը, վորպես պրոլետարիատի դասակարգային կազմակերպության բարձրագույն ֆորմ, ընդունում էյին պրոլետարիատի քաղաքական կուսակցությունը և կարեոր էյին համարում հիմնել սոցիալիստական այնպիսի միություններ, վորոնք մղեյին վոչ թե նեղ արհեստակցական պայքար միայն, այլ և դասակարգային կռիվ *): Մեծամասնականներն արհմիությունների մշտական դեկավարություն համար անհրաժեշտ էյին համարում հենց միությունների մեջ հիմնել ֆրակցիաներ:

**) Տես Ի. Բ-ձե. «Անդրկովկասյան քաղաքների կենտրոնական բյուրոների ներկայացուցիչների խորհրդակց. հաշվը ժուռնալ «Նոր աշխարհ» № 14, 23/IX 1907 թ.:

*) Տես Դ. Անտոշկին. Արհեստակց. շարժումը Ռուսաստանում. Վրաստ. պրոֆխորհրդի հրատ. 1923 թ. յերես 32:

Իսկ Փոքրամասնականները միտեսակ առաջնություն եյին տալիս ինչպես քաղաքական կուսակցութեանը, այնպես և արհեստակցական միություններին:

Կարծիքների այս տարբերությունը մեզանում առաջ բերեց խոշոր վիճաբանություն: Մեծամասնական բանվորները ձեռք եյին բերել այն ժամանակվա արհեստակց. միությունների որդան «Ախալի զրոհեր» (նոր ժամանակ) թերթը և սրա միջոցով պայքար եյին մղում հակառակորդի դեմ: Մեծամասնական ֆրակցիան այնքան ուժեղացավ, վոր այն ժամանակ գոյություն ունեցող 34 արհմիություններից 20 յենթակա յեր մեծամասնականների ազդեցութեանը: Այս փաստը չի հերքում այնպիսի հայտնի փոքրամասնական, ինչպիսին եր համայն Ռուսաստանի առաջին խորհրդի նախագահ Գրինսկիին^{*)}: Նա իր «բանվորական արհեստ. միություն. շարժումը» վերնագրով հաստատաբար գրքում ասում ե. «Թիֆլիսի բոլոր արհեստ. միությունները բացառապես գտնվում են մեծամասնականների ձեռքում»: (Տես վրացիներն հրատարակութեան 312 յերեսը):

Մեծամասնականութեան այս տեսակի ուժեղանալը գրավեց փոքրամասնականների կուսակցութեան կենտրոնական Կոմիտեյի ուշադրությունը: Այս մասին գոյություն ունեն բազմաթիվ հոգովածներ արհեստ. միությունների մասին նրանց ունեցած տեսակետը պարզաբանող:

1907 թ. մայիսին հրավիրվեց արհմիությունների առաջին կոնֆերենցիան:

^{*)} Գրինսկիին Ռուսաստ. արհեստ. շարժման աչքի ընկնող գործիչներից մեկն եր. հիմա գտնվում ե եմիգրացիայում և այնտեղից կռիվ ե մղում խորհրդ. յերկրների արհմիութ. շարժման դեմ:

Այդ ժամանակ համայն Ռուսաստանի արհմիությունների միությունը պատրաստվում եր Ռուսաստանի արհմիությունների համագումար հրավիրելուն: Նա գրություններ ուղարկեց բոլոր միություններին նախնական աշխատանքներ կատարելու և պատրաստվելու համ. Ռուսաստանի համագումարի համար:

Այս հանգամանքը ևս նպաստեց Թիֆլիսի արհմիություններին իրենց առաջին կոնֆերենցիան հրավիրելու:

Ինչպես նկարագրում ե Ի. Բ.-ձեն, «այս կոնֆերենցիայի համար միություններն առանձին պատրաստություն չեն ունեցել, մի գլխավոր նպատակով եր հրավիրվում կոնֆերենցիան. պետք եր փոփոխել այն փաստվար քաղաքականությունը՝ վորը միությունների մեջ պաշտպանում եր նրա կենտրոնական խորհուրդը ու զրա փոխարեն մշակեր անկուսակցական միությունների իսկական քաղաքականություն»^{*)}:

Այս «փաստվար» քաղաքականությունը մեծամասնականների պայքարն եր, վոր արհմիությունները մտնեյին նրանց կուսակցութեան զրոշակի տակ:

Կոնֆերենցիան լիզալ եր: Նրան մասնակցում եր այն ժամանակվա քաղաքագլուխ Սաախյանը: Առաջին յերկու նիստերը կարողացան մանդատները միայն հաստատել: Յերրորդ նիստը քննեց. 1) մայիսի մեկի տոնականտարությունը և 2) Թիֆլիսի բոլոր կուսակցությունների (բացի պատրիոտներից) ներկայացուցիչներին կոնֆերենցիա հրավիրելու հարցը:

Առաջին հարցն առանց վիճաբանութեան, համարյա միաձայն, ընդունվեց. վորոշվեց հայտարարել մի

^{*)} Տես վրաց. ժուրն. «Մեր աշխարհը» № 1—1917 թ. 24/VI Ի. Բ.-ձե «Թիֆլիսի արհմիութ. I կոնֆերենցիան»:

որվա պործադուր և կոնֆերենցիայի անունով ժողովիլ հարկավոր գումարը: Բոլոր կուսակցությունների ներկայացուցիչներին կոնֆերենցիա հրավիրելու հարցն առաջ բերեց յերկար վիճաբանություններ: Յերեք տեսակի կարծիք առաջ յեկավ այդ հարցի շուրջը:

1. Վերստինստե մեր միությունները և կոնֆերենցիան ևս անկուսակցական են, ուստի պետք և հրավիրել թիֆլիսում գոյություն ունեցող բոլոր քաղաքական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին:

2. Նոյն կարծիքի և նույն նկատառումների համաձայն չը հրավիրել և վոչ մի քաղաքական կուսակցության ներկայացուցիչ, այլ հրավիրել միմիայն արմիության շարժումն ուսումնասիրած անձերի:

3) Թեև անկուսակցական և մեր կոնֆերենցիան ևս, սակայն անկարելի չե, վոր մենք բոլոր կուսակցություններին ել միատեսակ վերաբերմունք ցույց տանք, դրա համար ել հարկավոր և խորհրդակցական ձայնի իրավունքով հրավիրել այնպիսի քաղաքական կուսակցությունների ներկայացուցիչներին, վորոնց, գիտակցաբար թե անգիտակցաբար, կողմնակից են քաղաքական լայն մասսաները.—այսպիսիները թիֆլիսում սոցիալ-դեմոկրատներն ու դաշնակցականներն են միայն *): Այս վերջին կարծիքն այն մասին, թե իբր դաշնակցականները գրավիլիս լինեն պրոլետարիատի հարգանքը, իհարկե ճիշտ չեւ. այս ժողովում նրանք ունեյին դերձակների միության դաշնակցական ներկայացուցիչներ, վորոնց և պատկանում եր այդ կարծիքը:

Ժողովն ընդունեց յերկրորդ կարծիք—առաջարկը և հրավիրեց արմիութ. շարժումն ուսումնասիրած անձերի:

*) Տես նույն յերես 8:

Ժողովը մշակեց թիֆլիսի արմիությունների և կոնֆերենցիայի որակաբար, ուր հետևյալ հարցերն եյին դրված:

1. Խորհրդի զեկուցումը:
2. Կուսակցական, թե անկուսակցական միություններ:

3. Պրոպոբցիոնալ ընտրություններ, թե ամեն մի միությունից հավասար թվով:

4. Կոոպտացիա:

5. Միությունների լեգալացումն:

6. Միությունների լոգունգը:

7. Գրականություն:

8. Պրոպագանդիստների կուլեգիա:

9. Տոկոսների սահմանավորոշում կենտրոնի համար:

10. Գործազուրկների կազմակերպություն:

11. Կապ լեգալ միությունների հետ:

12. Կենտրոնի անունը:

13. Տոն որերի հանգստի խնդիրը:

14. Կապ դավառային միությունների հետ:

15. Արհեստը, թե արտադրությունը նկատի առնել միություններ հիմնելիս:

16. Համայն Ռուսաստանի արմիությունների համագումարը:

17. Կովկասյան արմիությունների շրջանային կոնֆերենցիա:

18. Ընտրություններ:

Կոնֆերենցիայի առաջ միանգամայն անպատրաստ զանվեց արհեստակցական միությունների զեպուստատների խորհուրդը: Նա վոչ զեկուցում եր պատրաստել և վոչ ել զեկուցանող ունեւ: Դրա համար ել

կոնֆերենցիան առաջարկեց խորհրդի անդամներին ընտրել իրենց միջից յերկու ղեկուցանող, վորոնք կը ծանոթացնէին խորհրդում տիրող հոսանքներին հետ:

Այս կոնֆերենցիայի հաշվետվութեան մեջ կարդում ենք հետևյալը. — «Նրանք ել (խորհրդի անդամները) ընտրեցին յերկու ղեկուցող խորհրդում տիրող յերկու հոսանքներից: Զեկուցումը հետաքրքիր եր նրանով, վոր յերկու կողմն ել խոստովանում եր խորհրդի անգործունեութիւնը: Վորոշ ամիսների ընթացքում համարյա վոչինչ չեք արել: Վոչ մի ոգնութիւն չեք ցույց տվել միութեանների արհեստակցական շարժումն ու ժեղացնելու գործում: Չեք կազմակերպել և վոչ մի նոր միութիւն (այդ ժամանակ գոյութիւն ունէին շատ միութիւններ), չեք ոգնել թույլ միութիւնների ու ժեղանալուն: Նրա գործունեութեան գրական կողմն այնքան եր աննշան, վոր այդ մասին խոսել անգամ չարժեք. — դերձակների միութեանը դրամական ոգնութիւն եր տվել 100 ուլըլի, անգործների ոգտին հավաքում եր փող, վորով ծխախոտի գործարանների բանվորների գործադուլի ժամանակ, հրապարակեց թըռուցիկներ: Խորհուրդը լուրջ և ցավոտ հարցեր քննելու համար ժամանակ չեք ունենում, նա իր ամբողջ ուշադր չափրում եր ֆրակցիոներական և անձնական ասե-կոսներին»:

Կոնֆերենցիան այսպէս և ընտրուում այն ժամանակվա խորհրդի գործունեութիւնը:

Հետևյալ ժողովը քննեց ֆագող բոլոր հարցերը, վորոնց վերաբերյալ վոչ մի նյութ չունենք, բացի ընդունած բանաձևից:

Միայն ընդունված բանաձևերից կարելի չի իմանալ կոնֆերենցիայի կարծիքը: Բնութիւնը անվաճ

հարցերը բաժանվեցին չորս մասի, վորոնց ամեն մեկի համար նշանակվեց առանձին ղեկուցող: Այս ժողովում քննութեան չեն առնվել հետևյալ հարցերը. կուսակցական և վոչ կուսակցական միութեաններ, միութեանների լեզարացումն և լեզար միութեանների կապը վոչ լեզար միութեանների հետ: Այս հարցերի չափազանց հետաքրքրական լինելու պատճառով կոնֆերենցիան վորոշեց նվիրել նրանց քննութեանը չորրորդ հատուկ ժողով: «Կուսակցական թե անկուսակցական արհմիութեաններ» հարցը առաջ բերեց բուն վիճաբանութիւն: Այստեղ հրապարակ յեկավ յերկու հոսանք. Մեծամասնականների և փոքրամասնականների: Զեկուցանողը պատկանում եր մենչիկյան բանակին *) և այդ պատճառով ել նա ամբողջապէս պաշտպանում եր այն տեսակետները, վորոնց կողմնակից եյին նրա լիդերները:

Ինչպէս վերև հիշեցինք, մեծամասնականներն ուղում եյին հիմնել այնպիսի արհմիութեաններ, վորոնք վոչ թե նեղ արհեստակցական պայքար են մղում, այլ իրենց ամբողջ ուշադր մղում են դասակարգային կովի կողմը: Փոքրամասնական ղեկուցանողի համար այդ կետը ընդունելի չեք և նա ամեն կերպ աշխատում եր

*) Այստեղ պետք և ցավակցաբար հիշենք, վոր կոնֆերենցիայի ղեկավարների և կազմի վերաբերյալ շատ քիչ տեղեկութիւններ ունենք ձեռքի տակ: Դանված և վոչ մի փաստաթղթում չը կա ղեկավարների ազգերը: Առանձին հարց ու փորձից պարզվեց, վոր նախագահը պետք և յեղած լինել Սիբիրիական:

Վորոնք հրավիրված կողմեր կոնֆերենցիային պետք և ներկա լինելին Ստալինը, Միխայիլ Յիսակայան, Փիլիպ Մախարաձեն (բալխիկներէց): Նոյ ժողովանիս, Միլ. Զուդելին, Կ. Նինիձե, Ի. Բադրիձե և ուրիշներ (մենչիկներէց): Այս հարցը դեռ վերջնականապէս չի պարզված:

զեկուցման մեջ զանցառության տալ «Եղևակցական արհմիությունը» և պաշտպանել ուղորդյունատական միության գոյությունը: Զեկուցանողը մյուս կողմից, ճիշտ և, յերկերեսանիորեն պաշտպանում էր այն գիծը ևս, վոր միությունները չեն կարող հեռու մնալ քաղաքական խնդիրներից և վոր նրանք ստիպված կը լինեն խառնվել քաղաքական կոնֆլիկտին*):

Կոնֆերենցիայում մեծամասնական ֆրակցիայի անդամների քչության պատճառով անցավ զեկուցանողի կարծիքը (ներքև տես բանաձևը):

Այս նույն ժողովում քննվեց նաև միությունների լեզալիդացիայի խնդիրը: Զեկուցողի կարծիքով միություններն անհրաժեշտորեն պետք է լեզալ դառնային մարտի 4-ի որենքի հիմունքով: Նրա կարծիքով անլեզալ միությունների գոյությունն այնքան էլ կարիվոր չէ, վորովհետև նա չի կարող կատարել իր պարտականությունը «քանի դեռ բանվորների մեծ մասը զեռ այնքան համարձակ ու զիտակից չէ, վոր կարողանա գործել անլեզալ կերպով»:

Հակառակորդ կողմը, մեծամասնականները, ընդհանրապես դեմ չէին լեզալ միություններին, բայց նրանք անհրաժեշտ էին համարում անլեզալ միությունների գոյությունը ևս: Նրանց կարծիքով «լեզալ գործելը լավ բան է, բայց այսօրվա պայմաններում անհնար: Մարտի 4-ի որենքով թե և կարելի չի միություններ հիմնել, բայց հենց վոր միությունը կսկսի գործել, կառավարությունն իսկույն կը վազի այն... Ընդհանրապես այդ որենքը այնքան է աշխատակ, վոր նրանից ոգտվել բանվորները չեն կարող: Այսօրվա

պայմաններում անհրաժեշտ է անլեզալ գործունեյություն»: Այսպես էր մեծամասնական բանվորների կարծիքը: Կոնֆերենցիան չը կարողացավ վճռել այս հարցը, և վորոշեց. «Հանձնել այս հարցը միություններին պարզելու, թե ինչպիսի ձևով կը կարողանան նրանք հարաբերություններ ունենալ մյուս միությունների հետ»:

Կոնֆերենցիային մասնակցում էին 35 միության ներկայացուցիչ, վորոնցից 4-ը գավառից: Դեղատները տեղեկությունով կոնֆերենցիային մասնակցում էր 10.903 կադմակերպված բանվորների ներկայացուցչություն: Կոնֆերենցիան կայացրեց հետևյալ վորոշումը:

I. ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ՅԵՎ ՎՈՉ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԱՐՇԵՍՏԱԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.

Նկատի առնելով, վոր տնտեսական պայքարը, վոր մղում են արհմիությունները, միայն այն ժամանակ կարող է բարելավել բանվոր դասակարգի նյութական դրությունը, յերբ այդ համաձայնեցրած կը լինի պրոլետարիատի քաղաքական պայքարի հետ, իսկ պայքարի սկզբնական շրջանում արհեստակց, միությունները ստիպված են պաշտպանել իրենց գոյության իրավունքները. մյուս կողմից, նկատի առնել այն, վոր կապիտալը առանց սղգի, դավաճանության և քաղաքական համոզմունքի խտրության միատեսակ կերպով ճնշում ու քերթում է բոլոր բանվորներին՝ Թիֆլիսի արհեստ միությունների առաջին կոնֆերենցիան անհրաժեշտ է դառնում բոլոր բանվորների միությունը մի անկուսակցական արհեստակց, կադմակերպության մեջ, վորպեսզի նրանք այսպիսով կարողա-

*) Տես վրաց ժուրնալ «Նոր աշխարհ» № 2, 1907 թ.

նան աջող կերպով պաշտպանել իրենց տնտեսական շահերը և ձեռք բերեն քաղաքացիական ու մարդկային իրավունքները:

II. ԱՐԶԵՍՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԳԱԼԱՑ-ՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

Թիֆլիսի արհմիությունների առաջին կոնֆերենցիան հայտարարում է, վոր 1906 թ. արհեստ. միությունների վերաբերյալ մարտի 4-ին հրատարակած որենքը—չը նայելով իր բազմաթիվ պակասություններին, այնուամենայնիվ հնարավորություն է տալի արհմիություններին ավելի թվով անդամներ զրավելու և, ընդհանուր տնտեսական շահերի հիման վրա հեշտացնում է ընդվորական լայն մասսաների մեջ պրոպագանդա մղել և ագիտացիա անել այդ մասսաներին միացնելու նպատակով ու այսպիսով նրանց լծում է կապիտալիզմի դեմ մղվող դասակարգային կռիվին, ցանկալի և նպատակահարմար գտնում միությունների լեզլացումը:

III. ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԵԳԱԼ ԱՐԶԵՍՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇԵՏ.

Թիֆլիսի արհեստ. միությունների առաջին կոնֆերենցիան գտնում է, վոր արհմիությունների շարժման համար խոշոր նշանակություն ունի բոլոր թե լեզլ և թե անլեզլ արհմիությունների միացնելը մի կենտրոնական որդանում: Սակայն միաժամանակ նկատի առնելով գոյություն ունեցող վոստիկանական պայմանները վորոշում է.—լեզլ կազմակերպություններն իրենք են մշակում միությունների կենտրոնի հետ ունենալիք հարաբերության ձևն ու բնույթը նրանց հետ համաձայնություն գալով:

IV. ԱՐԶԵՍՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼՈՁՈՒՆԳԸ.

Վորովհետև գոյություն ունի այնպիսի լոզունգ, վորը գործադրելիս չը լինի այս կամ այն քաղաքական կազմակերպությունը, առաջին կոնֆերենցիան Պրպատակահարմար է համարում առայժմ չընդունել և վոչ մի լոզունգ:

V. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԲՅՈՒՐՈՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

Կոնֆերենցիան լսելով զեկուցումն այն մասին, թե ինչ ձևով պետք է կատարվեն միությունների կենտրոնական բյուրոյի ընտրությունները՝ վորոշեց.—կենտրոնական բյուրոյի ընտրությունները պետք է կատարվեն պրոպորցիոնալ ձևով հետևյալ նորմայի սահմաններում.—300-ից ավելի անդամ չունեցող միությունը բյուրոյում ընտրում է մի ներկայացուցիչ. 1.000 անդամ ունեցող միությունն ընտրում է յերկու ներկայացուցիչ. մնացող միությունները վորքան անդամ էլ ունենան, ընտրում են բյուրոյում—յերեք ներկայացուցիչ:

VI. ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԱՆՈՒՆԸ.

Թիֆլիսի արհեստ. միությունների կենտրոնական հիմնարկության անունը կոչվում է—

«Թիֆլիսի արհեստակց. միությունների կենտրոնական բյուրո»:

VII. ԿՈՈՊՏԱՑԻԱՅԻ ՄԱՍԻՆ.

Վերացնել կոոպտացիայի իրավունքը ընտրովի հիմնարկություններում:

VIII. ԻՆՉՊԵՍ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵԼ ԱՐԶԵՍՏ. ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ-ՆԵՐ՝ ԸՍՏ ԱՐԶԵՍՏԻ ԹԵ ԸՍՏ ԱՐՏԱԳՐՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ.

Կոնֆերենցիան քննության առնելով արհմիություններ կազմակերպելու ձևի խնդիրը անհրաժեշտ է համարում թի մեկ և թի մյուս տեսակի կազմակերպությունները հիմնել արտադրողականության բնավորության համաձայն:

Միաժամանակ կոնֆերենցիան գտնում է, վոր ըստ արտադրողականության արհմիություններ հիմնելը նպատակահարմար է մանավանդ խոշոր կապիտալիստական արտադրողական ձեռնարկներում:

IX. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.

Կոնֆերենցիան անհրաժեշտ է գտնում յերեք լեզվով շաբաթաթերթ հիմնելը, վորի նպատակը պետք է լինի հատկապես արհեստակցական շարժման խնդիրների լուսարանումը:

Այս նպատակով Թիֆլիսի արհմիություններին կենտրոնական բյուրոյին կից պետք է հիմնել յերկու հանձնաժողովով զբաղան և հրատարակչական: Յեթի վորեն միություն կարող է լինի հրատարակել սեփական որդան, սա պետք է համարել համակրանքի արժանի:

X. ՏՈԿՈՍՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ՀԱՄԱՐ.

Ահատ. միությունների նախկին վորոշումն այն մասին, վոր կենտրոնի ոգտին միությունների ամսական յեկամուտից սահմանվի 10 տոկոս, մնում է իր ուշժի մեջ մինչև կենտրոնական բյուրոյի կանոնա-

դրության և ֆունկցիաների նորից քննության առնվելը *):

Այսպիսով հաղթող հանդիսացավ այն կողմը, վորը գտնում էր, վոր միությունները պետք է հիմնվեն մարտի 4 ի որենքի համաձայն: Ռեակցիայից հետո մենշևիկներն ուզում էին ոգտվել դրանից ու իրենց ամբողջ գործունեությունը իրագործել արհմիությունների միջոցով: Բայց քնած չէին կառավարության ագենտները, վորոնք աստիճանաբար փակում էին բանավորական միությունները: Որինակ, տաղադրողների Թիֆլիսի բանվորական արհ. միությունը փակվեց նրա համար, վոր «կողմնակի անձինք զալիս էին և հաճախ տեղի էին ունենում ժողովներ» **):

Նույն վիճակն ունեցան մի քանի այլ միություններ ևս: Հետաքրքիր է միությունների անդամների քանակը կոնֆերենցիայից հետո: Ճիշտ է, Թիֆլիսում գոյություն ունեցող 34 արհմիություններից 10 միության անդամների մասին միայն տեղեկություն ունենք, բայց, կարծում եմ, յեղածն էլ բնորոշիչ կարող է համարվել:

Բացակայում են մնացած միություններին մասին թվական տեղեկություններ: Ինչ վերաբերում է գավառին, թվական տեղեկություններ ունենք Գուրթալիսի արհեստ. միությունների վերաբերյալ ***):

*) Տես վրաց «Լախվարի» լրագրի 1907 թ. № 41-ը

**) Տես վր. ժուրն. «Ախալի քվեդանա» 1907 թ. № 8 յեր. 8:

***) Профес. вестник, համ. Ռուսաստանի արհեստակցական միությունների որդան, 1907 թ.:

Թիֆլիսի միություններ		Բանվորների ընդհանուր թիվը (մեծագույնը)	Արհեստակցական միության անդամներ
1. Երեկարո-մեխանիկ. միություն.	250	100	
2. Կար անողների »	600	321	
3. Պարիկմախ.-քարզ »	90 ^(*)	87	
4. Սղոցողներին »	135	60	
5. Նկուղներում աշխատ. »	1000	60 ³⁾	
6. Զրմուղի բանվորների »	120	86	
7. Թիֆ. ապր. կայար. բան. »	250	87	
8. Փայտի վրա աշխատող. »	714	144	
9. Վառել. վրա աշխ. բան. »	»	69	
10. Նավթկայ. բանվ.-ծառ. »	300	89 ⁴⁾	

Քուրայիսի միություններ			
1. Բուկի թթողն. միութ. հիմնվ. 1906	40	25	
2. Զինգերի ծառ. » » 1906	30	30	
3. Տնային » » » 1907	1000	108	
4. Տպագրողների » » »	21	21	
5. Ծխախոտի բանվ. » » »	42	19	
6. Գործակատարն. » » »	340	200	

³⁾ Նկուղներում աշխատող բանվորների մի մասը մտնում էր ծառայողների միության մեջ:

⁴⁾ Տես վրաց ժուրն. «Ախալե քվեդանա» № 8, 1907 թ.:

Քուրայիսի բանվորության 30 տոկոսը մտնում է միացյալ միությունների մեջ: Բացի դրանից նույն ժամանակ հիմնված է յեղել կոշիկադրների, կարանողների և «ստալյարների» միություններ, բայց դրանց մասին չը կան տեղեկություններ *):

Այսպիսով, յեթե հենվելու լինենք վերը հիշած ժուրնալի տված տեղեկություններին, Քուրայիսում գոյություն են ունեցել չավից դուրս թույլ միություններ: Նույն ժուրնալի տված տեղեկության համաձայն, բաթումի շարժումը ևս թույլ է յեղել, ինչպես և Քուրայիսին: Քաղաքում այսօր գոյություն ունի 8 միություն: Ամենից մեծ միությունն ունի 140 անդամ: Մի ամիս առաջ հիմնվեց կենտրոնական բյուրո «կենտրոնական խորհուրդ» անունով:

«Ընթերցողական առաջներում գոյություն ունեցող թույլ միություններն այժմ բոլորովին գոյություն չունեն: Գործակատարների արհմիությունը հիմնվեց, բայց փորձված ղեկավարի բացակայության պատճառով դադարեց»:

Փոթիում գոյություն ունի միություն, վորը միացնում է բոլոր արհեստների անդամներին:

Թելավում և Սղնախում գոյություն ունեն յերկուական միություններ, վորոնք բոլորն էլ նոր են և չափից դուրս թույլ:

Ինչպես յերևում է ղեկուցումներից, արհեստակցական շարժումը մեղանում, բացի Թիֆլիսից, շատ թույլ է **): Այսպիսով արհեստակցական շարժման կեն-

*) Տես ժուրնալ „Профес. вестник“. համ. Ռուսաստանի արհմորդի սրգան:

**) Տես ժուրնալ „Проф. вестник“ 1907 թ. 26/X № 15 ր. Петербург.

տրոնը 1905—07 թ. համեմատաբար ուժեղ եր թիֆլիս-
սում։ Այս կենտրոնը աշխատում եր էլ ավելի ամրա-
ցնել արհմիությունները, բայց նրան խանգարում եր
այն, վոր նա չեր վերցրել դասակարգային ամուր դիմ-
ձեռն ե, բուլեիկները մատնացույց եյին անում այդ
գծի մասին, բայց մնում եր առանց ուշադրության։
Մինչև այդ, հասավ ժամանակը ա/կ արհմիություն-
ների կենտրոնական բյուրոների ներկայացուցիչների
խորհրդի կոչվելը, վորը կայացավ թիֆլիսում սեպտեմ-
բերի 11-ին *)։

Այս խորհրդակցության հաշվետվության մեջ կար-
դում ենք. — «խորհրդակցությանը մասնակցեցին կեն-
տրոնական բյուրոների ներկայացուցիչները հետևյալ
քաղաքներից. — Բաթումից — 1. Գուլթախից — 2. Ճիա-
թուրիայից մասնակցեց պատահաբար թիֆլիս յեկած
մի բանվոր, վոր աշխատում եր այնտեղի արհմիութ-
յուններում։ Խորհրդակցությանը բոլորը մասնակցում
եյին 5 վճռողական ձայնով, իսկ 2 խորհրդակցական
ձայնով։ Նախագահի ընտրությունից հետո **) կազ-
մվեց հետևյալ որակարգը».

1. Զեկուցումներ տեղերից։
2. Համ. Ռուսաստանի բուլեիկները համագումարը։
3. Անդրկովկասյան համագումարը։
4. Արհեստ. միությունների գրական որգանը։

Առաջին հարցի մասին զեկուցումներ արին թիֆ-
լիսի, Գուլթախի, Բաթումի և Ճիաթուրիայի կենտրո-
նական բյուրոների ներկայացուցիչները։

*) Տես Անդրկովկ. քաղաքների կենտր. բյուրոների ներ-
կայացուցիչների խորհրդի հաշիվը Ի. Բ-ձեյի, ժուրնալ «Ախալի
քվեդանա» № 14 1907 թ.։

**) Նախագահի ով լինելը հայտնի չե։

Թիֆլիսի արհեստակցական միությունների միաց-
ման վերաբերյալ զեկուցանողն ասում ե.

«Թիֆլիսի արհմիությունների գոյությունն սկսվում
ե 1905 թ. հեկտեմբերյան «ազատ որերից»։ Հոկտեմբեր-
յան որերին հետևող դաժան ռեակցիան սկզբում ար-
գելք հանդիսացավ այս նորակաղմ շարժմանը, բայց
վերջնականապես վոչնչացնել չը կարողացավ և կարճ
ժամանակից հետո միությունները նորից սկսում են
կենդանանալ ու կազմակերպորեն ամրապնդվել։ Մի
բանի ամիսների ընթացքում միություններն այնքան
ուժեղացան, վոր կարողացան հիմնել կենտրոնական
բյուրո, վորի անունն այն ժամանակ դրվեց «արհես-
տակցական միությունների բանվորական դեպուտատ-
ների կենտրոնական խորհուրդ»։ Սա տեղի ունեցավ
1906 թ. նոյեմբերին։ Արհեստ. միությունները թիֆ-
լիսում աստիճանաբար զարգանում են և կանգնում
բազմաթիվ կարևոր խնդիրների առաջ... Այս հանգա-
մանքը ցանկություն առաջ բերեց 1907 թ. մայիսին
թիֆլիսում զուամբել արհմիությունների առաջին կոն-
ֆերենցիան։

«Թիֆլիսում այսօր գոյություն ունի 34 միութ-
յուն, վորոնցից 33-ը մտնում են կենտրոնական բյու-
րոյի մեջ։ Միության ղրամարկդի դրությունը և ան-
դամների քանակը պարզված չե։ Յեթե նկատի առնենք
միությունների անդամների այն քանակը, վոր պարզ-
վեց թիֆլիսի առաջին կոնֆերենցիայում, անդամների
թիվը պետք և մոտավորապես լինեք 8—9 հազար»։
Թիֆլիսի բոլոր միությունները գլխավորապես կանդ-
նած են դասակարգային հողի վրա (Բ. Մ) և նրանց
կոչումը գլխավորապես կապիտալիստների դեմ տնտե-
սական կռիվ մղելն ե *)։

*) Տես ա/կ քաղաքների կենտր. բյուրոների ներկայացու-
ցիչների խորհրդակ. հաշիվը «Ախալի քվեդանա» № 14, 1907 թ.
սեպտեմբերի Ի. Բ-ձեյի հոդվածը։

Զեկուցողն այսպես եր նկարագրում Թիֆլիսի արհմիություններն զբաղվում: Զեկուցման մեջ անշուշտ կան անճշտություններ, բայց թե ինչպիսի դրություն մեջ եյին գտնվում արհմիությունները, այդ մասին վորոշ պարզաբանություններ կային: Զեկուցողի ասելով «Թիֆլիսի արհմիությունները կանգնած եյին դասակարգային հողի վրա»: Այս բանը ճիշտ չէր: Ներանցից շատերը, յերբ գտնվում եյին համաձայնողականների ղեկավարության տակ, ողային աշխատանքներ եյին կատարում հակառակ այն բանի, վոր բոլշեիկ բանվորները ամեն քայլավորում մատնացույց եյին անում նրանց այս մասին:

Այս խորհրդակցության ժամանակ ինչպես ե, բնորոշում Քուլթայի կենտր. բյուրոյի ներկայացուցիչը Քուլթայի արհեստ շարժումը:

«Քուլթայի արհեստ, շարժումը... բոլորովին նոր ե վտարի կանգնել. միայն յերկու միություն ունեն մի քանի ամսվա պատմություն: Մնացածները հիմնված են վերջին 1—1½ ամիսների ընթացքում: Մի քանի միություններ, ինչպիսիք են որինակ, խաբադներ, կոշկակարների, կարանողների և «ստալյարներին», նորեն միայն կազմակերպվում: Քուլթայիսում կազմակերպված ձևով գործի անցած միությունների թիվը ընդամենը հասնում ե վեցի, վորոնց մեջ մտնում են 423 միացված բանվոր: Չը նայելով միությունների թույլ լինելուն, Քուլթայիսում հիմնվեց կենտրոնական բյուրո, վորի ուղղակի պարտականությունն ե զարկ տալ նոր հիմնված արհմիությունների շարժմանը»*)

Այս տեղեկությունից պարզ յերևում ե, թե վոր աստիճան թույլ են Քուլթայի արհմիությունները:

*) Տես նույնը:

Չեր կարելի այստեղ հիմնել գորեղ միություններ, վորովհետեւ Քուլթայի շրջանում շատ ավելի թույլ եր զարգացած արդյունաբերությունը և այդ պատճառով անկարելի յեր գորեղ արհմիություն հիմնելը: Քուլթայի համեմատությամբ Բաթումում ավելի թույլ եր արհմիության շարժումը, չը նայելով այն հանգամանքին, վոր այստեղ ավելի նպաստավոր պայմաններ կային: Բաթումի կենտրոնական բյուրոյի ներկայացուցիչը խորհրդակցության ժամանակ հայտնեց — «Բաթումի արհմիութենական շարժումը ավելի թույլ ե, քան Քուլթայիինը չը նայելով վոր Բաթումում ավելի լավ պայմաններ կան դրա համար: Բաթումում պրոֆշարժումը այս տարի սկսվեց, իսկ գործակատարների միությունը հիմնած ե անցյալ տարվանից: Ընդամենը գոյություն ունի ութ միություն: Ամենից ավելի անդամներ ունի տնային ծառայողների միությունը (140 անդամ): Մի քանի շաբաթ սրանից առաջ հիմնել են միությունների կենտրոնական բյուրո:

Բաթումի պրոֆշարժման այսպիսի հետամնացությունը պետք ե վերադրել այն բանին, վոր այնտեղ գոյություն ունեցող ամենից ուժեղ հիմնարկությունները—Ռոդչիկ-Մանթաշեի գործարանները փակվեցին: Մանր արտադրություններում մեծ մասամբ աշխատում եյին տաճիկ և հայ անգլիտակից բանվորները: Հասկանալի յե ինքն ըստ ինքն, վոր արհմիություններում այդպիսիներին կազմակերպելը չափից դուրս դժվարին խնդիր եր:

Վոչ ել ձիաթուրում ե գործը կարգին դրված: «Պրոֆշարժումը ձիաթուրում միանգամայն մարված եր: Անցյալ տարվանից գոյություն ունեցող գործակատարների միությունը վոչնչություն մատնվեց դե-

կալար չունենալու պատճառով: Պրոֆմիտեթյունների գոյութեան համար պատրաստի հող, իսկ բանվորների մեջ ձգտում կա, բայց բացակայում է — փորձված կազմակերպող և ղեկավար: Ահա այսպես եր բնութագրում տեղական պրոֆմիտեթյուններին Ճիսթուրիայի բանվորների ներկայացուցիչը: Բացի դրանից, Անգլիովկասյան քաղաքների պրոֆմիտեթյունների կենտրոնական բյուրոների ներկայացուցիչները քննութեան առան համ. Ռուսաստանի պրոֆմիտեթյունների համագումարին մասնակցելու խնդիրը և վորոշեցին վորպեսզի բոլոր կազմակերպութեաններն ել մասնակցեն համագումարին:

Նպատակահարմար համարվեց Ռուսաստանի համագումարից հետո հրավիրել Անգլիովկասյան պրոֆմիտեթյունների համագումար:

Վերջում վորոշվեց, վոր համ. Ռուսաստանի պրոֆմիտեթյունների համագումարը հրավիրող հանձնաժողովի հետ սերտ կապ հաստատելու նպատակով կենտր. բյուրոները անմիջական կապ պահպանեն Ռուսաստանի միտեթյունների գումարող կազմակերպչական հանձնաժողովի հետ:

Այս խորհրդակցութեան իր անհասկանալի վորոշումների շնորհիվ բանվոր դասակարգի մեջ սերտ կապ հաստատելու և դասակարգային վորոշակի գծի վրա կանգնեցնելու տեսակետից շատ քիչ բան է արել սակայն չի կարելի անուշադրութեան մատնել նրա ունեցած վորոշ նշանակութեանը: Այլ արհմիտեթյունները խորհրդակցութեան ժամանակ մեկ-մեկու չեյին ճանաչում և գործում եյին իրարից անջատ: Խորհրդակցութեանը դարձավ կազմակերպչական ամբողջացման այն որգանը, վորին ձգտում եր ամեն անկեղծ պրոֆաշյալատող:

Ինչպես ասված է վերևում, ա/կ քաղաքների արհմիտեթյունները կենտր. բյուրոների ղեկգլխանների խորհրդակցութեան նպատակն եր պարզել պրոֆաշյալատավորութեան ույծերը և հող պատրաստել համ. Ռուսաստանի համագումարի համար:

Սեռակցիայի շնորհիվ չկայացավ համ. Ռուսաստանի արհմիտեթյունների համագումարը, վոր նշանակված եր 1907 թ. ոգոստոսին *): Այդ թվականին ցրվեց պետական գուման ևս: Բանվորական պրոֆմիտեթյունների ղեկավարներին ռեակցիան զրկեց հիշված համագումարը հրավիրելու հնարավորութեանից:

Այս պատճառով ա/կ և մասնավորապես Վրաստանի արհմիտեթյունները կստիպված յեղան ուժեղ կռիվ մղել ռեակցիայի դեմ: Բանտարկութեան և քաղաքի յենթարկվեցին պրոֆաշյալատավորներից շատ շատերը:

Ղեկավարներին քաղաքի յենթարկելու պատճառով, արհմիտեթյուններից շատերը դադարեցրին իրենց գոյութեանը: Իսկ մի վորոշ մասը ստիպված յեղավ անլեզալ գործունեյութեան անցնելու: Այս վերջինները կս դադարեցին գործելու նրանց դեմ ձեռք առնված բեյբեյիվ միջոցների պատճառով: Մինչև վիտորվարյան հեղափոխութեանը համարյա վոշ մի միտեթյուն չը կարողացավ պահպանել իր գոյութեանը:

Այսպիսով, արհեստակցական կազմակերպութեանները, վորոնց հեղափոխութեանը հնարավորութեան տվեց գործելու, պարտվեցին հեղափոխութեան հետ միասին:

*) Պետք է նշել, վոր ա/կ արհմիտեթյունների ղեկավարներն ուշացրին նախապատրաստական խորհրդակցութեան հրավիրելու

Այստեղ կուզեյի մի քանի խոսք ասել այն մասին, թե վորպիսի հարաբերություն գոյություն ունեն կուսակցությունների և արհմիությունների միջև: Ճիշտ է, վերևում շոշափել եմ այս խնդիրը, բայց հետաքրքրությունից զուրկ չի լինի, յեթե այստեղ այդ հարցի մասին խոսեմ ավելի ընդարձակորեն:

Վրաստանում, սոց. դեմոկր. կուսակցությունը, իր հիմնադրության որից սկսած, կռիվ էր մղում վորպեսզի իր ազդեցության տակ առնի արհմիությունները և բանվոր-ծառայողների ուրիշ ընկերություններ — ինչպիսիք են. — բանվորական ակումբները, գրադարաններ, փոխադարձ ոգնություն, թաղման դանձարկոյներ, կոոպերատիվ հիմնարկություններ և այլն: Այս կուսակցությունից դատ, կային նախնադասական հովերով սարված կուսակցություններ ևս, վորոնց թվում ամենից ավելի յեռանդուր — դաշնակցականների կուսակցությունը: Այս կուսակցություններն աշխատում էին՝ ազգային արհմիություններ ու «ազգերի ազատության լողունգի տակ» կազմակերպել էին բանվոր-ծառայողներին: Դաշնակները գրավեցին կար անող բանվորության փոքր մասի համակրանքը և հիմնեցին «կար անող բանվորների դաշնակցական արհմիություն» *):

Դաշնակցականները սրանով չէր բավականացան և սկսեցին վոչ դաշնակցական արհմիությունների դեմ տարածել անլուր բամբասանքներ: Նրանք գրում էին, վոր իբր թե վոչ ազգային (անկուսակցական) արհմիությունը պատկանում և վրացի բանվորներին միայն,

*) Տես Ն. Խորենյի Վրաստանի կար անող բանվորների համառոտ պատմությունը (1860 — 1929 թ. յերես 26), Վրաստանի պրոֆկոորգի պատմ. բաժնի հրատարակչություն:

և վորպես թե վրացի բանվորները հայ բանվորներին մատնում էին վոստիկանություն հետքը և այլն *):

Նման միջոցների նպատակն այն էր իհարկի, վոր հայ բանվորներին հեռացնեյին արհմիություններից ու կազմակերպեյին իրենց կուսակցության դրոշակի տակ: Բայց նրանց այդ չը աջողվեց և հայ բանվորության մեծ մասը զանվում էր սոց. դեմոկրատ բանվ. կուսակցության ազդեցության տակ:

Սակայն այս կուսակցության մեջ ևս շուտով առաջ յեկան դանազան տեսակետներ արհմիությունների վերաբերյալ: Ինչպես հայտնի յի կուսակցությունը բաժանվեց, յերկու ֆրակցիայի: Յեւ արհմիությունների վերաբերյալ նրանց տեսակետները ևս տարբեր էին:

Այս պատճառով արհմիությունների վերաբերյալ հարցը դրվեց 1906 թ. Ստոկհոլմում կայացած կուսակցական համագումարում:

Բուլղերիները և մենշեիկները ներկայացրին ամեն մեկն իր բեզոլյուցիան: Համագումարն ընդունեց մենշեիկների բանաձեւը բուլղերիների մտցրած փոփոխությունով:

Բուլղերիներն այս համագումարում պնդում էին, վոր «պրոլետարիատի անտեսական պայքարը կարող է լավացանել մասսաների դրությունը և ամբանել դասակարգային պրոլետարիատի կազմակերպությունը միայն այն դեպքում, յեթե նա միացված կը լինի քաղաքական պայքարին: Կուսակցությունը անհրաժեշտ և համարում, վոր կուս. անդամները մտնեն միության

*) Տես — 1905 թ. դաշնակ. լրագիր «Ժամանակի» № 57-ը:

շարքերը և կուսակցութեանը կից հիմնեն միութեաններ»^{*)};

Ստոկհոլմի համագումարի ընդունած բանաձևը սակայն, բոլշևիկներին և մենշևիկներին միջև արհմիութեանների վերաբերյալ գոյութեան ունեցող անհամաձայնութեաններին չը կարողացաւ վերջ տալ: Վրաստանութեանը այդ հոդի վրա ելի շարունակվեց և հորացր նորից զրվեց Լոնդոնի համագումարում 1907 թ. վորն ընդունեց բոլշևիկներին առաջարկը:

Լոնդոնի համագումարն «ընդունում և, վոր ինչպէս կուսակցական կազմակերպութեանների, այնպէս և առանձին ամեն մի կուսակցականի հիմնական նպատակը պետք է կազմի ձեռք տունելու ամեն միջոց, վոր միութեանները ճանաչեն կուսակցութեան դադարաբական ղեկավարութեանն ու միութեանների միջև հիմնովի հաստատուն հարաբերութեան»^{**)}:

Այս վորոշման դեմ դուրս յեկան մենշևիկները: Նրանք պաշտպանում էին անկուսակցական արհմիութեաններ ու սրանով ուզում էին իրենց ազդեցութեան տակ առնել թե անկուսակցական և թե մենշևիկ բանվորներին: Այս պայքարը Վրաստանում շարունակվեց արհմիութեանների գոյութեան ընթացքում: Միութեանների մի մասը հարում էր բոլշևիկներին, մյուս մասը մենշևիկներին: Ինչպէս վերև հիշեցինք, սկզբնա-

կան շրջանում համարյա բոլոր վոչ լեզալ միութեանները գտնվում էին բոլշևիկների ձեռքում:

Վերջում մենշևիկները Վրաստանում սկսեցին կռիվ մղել այն միութեանների դեմ, վորոնք գտնվում էին բոլշևիկների ազդեցութեան տակ: Բոլշևիկները կարողացան իրենց կողմը պահել ուշժը: Նրանց ազդեցութեան տակ մնաց ծառայողների միութեանը և նրա որդան «Ախալի գրոնբան»^{**)}:

^{*)} Տես Միլոնով. «Արհեստ. շարժումը առաջ և հիմա» յերես 26 վրացերեն հրատարակչութեան:

^{**)} Ուրիշ միութեաններ ևս գտնվում էին բոլշևիկ կազմակերպութեան ազդեցութեան տակ, առաջմ ձեռնպահ ենք մնում նրանց անունը հիշելուց, վորովհետեւ այս հարցը վերջնականապես դեռ պարզված չէ:

^{**)} Տես նույն յերես 26:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

(ԱՅՍՏԵՂ ԱՌԱՋ ԲԵՐՎԱԾ ԹՌՈՒ-
ՑԻԿՆԵՐԸ (ՊՐՈԿԼԱՄԱՑԻԱՆԵՐԸ)
ՊԱՅՎՈՒՄ ԵՆ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԵՂԱ-
ՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆՈՒՄ
(ՄՈՒՋԵՆՈՒՄՈՒՄ).

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑ. ԴԵ-
ՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ.

ԹԻՓԼԻՍԻ ՅԵՐԿԱԹՈՒՂԱՅԻՆ ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑԻ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻՆ

Ը Ն Կ Ե Ր Ն Ե Ր.

Քաղաքական և տնտեսական շատ նեղ դրության մեջ և գտնվում Ռուսաստանի բանվոր ժողովուրդը: Զուրկ և մարդկային տարրական իրավունքից, խոսքի, մամուլի, ժողովի և գործադուլի ազատությունից. թեև հեռացված քաղաքական կյանքից, նա ստիպված և դժոխային պայմաններին մեջ կռիվ մղել կապիտալիստ-ների անխիղճ շահագործումների դեմ: Բայց հաղարավոր շղթաներով կապված, նեղված ամենքից և ամեն տեղ, դուրկ կռվելու զենքից մենք այնուամենայնիվ կռվում ելինք ու լավացնում մեր դրությունը: Հայտարարում ելինք գործադուլներ թեև այս գործադուլներն արգելված ելին,—պահանջում ելինք աշխատանքի որվա կրճատումն, աշխատավարձի ավելացում թեև սրա համար բանտարկում ելին մեզ ու խլում մեզանից մեր լավագույն ընկերներին: Դեռ 1896 թ. Պետերբուրգի մեր ընկերները հայտարարեցին ամենալայն գործադուլ,

վորի հետևանքը յեղալ հունիսի յերկուսին հրատարակված որենքը: Սարսափահար յեղած կառավարութիւնը և բուրժուազիան ստիպված յեղան զիջել բանվորներին — սահմանել 10 ժամյա աշխատանքի որ: Սրանով մենք հնարավորութիւն ունեցանք ազատվելու անամաւիկան կյանքից: Մենք ևս շատ անգամներ գործադուլ ենք արել և պահանջել աշխատանքի որվա կըրճատում և այլն ու մեր նյութական դրութիւնը լավացնող պայմաններ: Սրանով ուզում էյինք վոր մեջք կոտորող աշխատանքից հետո մի քիչ ժամանակ ճարենք մտավոր դարգացման և մեր դասակարգային շահերի ուսումնասիրութիւն համար: Նյութական դրութիւնը լավացնելու համար մղվող պայքարում արեւմտյան Յեմբուրգի մեր ընկերները խոշոր ուշադրութիւն էյին դարձնում և այսոր ել դարձնում են աշխատանքի որվա կըճատմանը: Դեռ 1889 թ. համաշխարհային սոցիալիստական համագումարը Փարիզում վորոշեց, վոր բոլոր յերկրների սոց. դեմոկրատներն աշխատեն առաջիկա միտին կազմակերպել միտինգներ ու ցույցեր և վորպէս գլխավոր պահանջներից մեկը դնել բուրժուական կառավարութիւնն առաջ և պահանջել 8 ժամյա բանվորական որ:

Յեմբուրգից այդպէս ել յեղալ, հետեյալ տարվա մայիսի մեկին վորտքի կանգնեց ամբողջ արեւմտյան Յեմբուրգի պրոլետարիատը, պաշտպանեց կոնգրեսի վորոշումն ու այսպիսով դասակարգային իր գիտակցութիւնը: Այստեղից պարզ յերևում է, թէ վորպիսի նշանակութիւն պետք է ունենա մեզ համար աշխատանքի որվա կըճատելը: Յեմբուրգի պրոլետարիատը սակայն որոշում է քաղաքական ազատութիւնից, հրա համար արգելված չէ միտինգներ սարքելը, գոր-

ծաղուլներ հայտարարելը և իր կարծիքն ու տեսակետը ազատորեն հայտնելը: Եւ հնարավորութիւն ունի պահանջ դնել կառավարութիւնն առաջ և ստիպել նրան աշխատանքի պաշտպանութիւնն որենք հրատարակելու: Մենք, Ռուսաստանի բանվորներս դուրի ենք այս բոլորից: Այն անշան բարեկալութիւնը, վոր կարողացանք ձեռք բերել կապիտալիստներից — ուժով, ու միզանից խլված զոհերի գնով, մեր անկուշտ խաղեյինները զանազան դժբաղութիւններ սարքելով վորչնչութիւն են յենթաբերում: Կապիտալիստների յերկերեսութիւնն ու բռնադատութիւնները չեն ճանաչում և վոր մի սահման: Որենքով, այսինքն թղթի վրա հաստատված է 10 ժամյա աշխատանքի որ: Սակայն իրականութիւն մեջ խաղեյինները մեզ աշխատեցնում են 13—15 ժամ ուր ու գիշերվա մեջ. գոյութիւն ունի մի միջոց վորով խաղեյինները յերկարացնում են աշխատանքի որը և վատթարացնում մեր տնտեսական դրութիւնը, դա հալկելյալ ժամերն են, կամ յերեկոյան աշխատանքը: Յեմբուրգի ժամանակից ի վեր կատարում ենք մեր խաղեյինների հրամանը և սովորակականից ավելի աշխատում 3—4 և ավելի ժամեր: Արհեստանոցի թունավոր մթնոլորտում աշխատում ենք 12—14 ժամ: Աշխատում ենք առանց գլուխ բարձրացնելու լծկան անասունի նման: Մի բանվոր աշխատեցնելու լծկան փոխարեն: Բազմապատկում և գործադուլների թիվը: Հազարներով և տասը հազարներով մի կտոր հաց ճարելու համար ձեռքները պարզած շրջում են փողոցից-փողոց, — խաղեյինները պակասեցնում են մեր աշխատավարձը, ել ավելի յերկարացնում աշխատանքի որը, վորի հետեանքով ազատ ժամանակ չենք գտնում զիրք ու լրագիր կարդալու, հնար չու-

նենք ժողովներ դուժարելու, փոխադարձ կարծիքներ հայտնելու կամ մեր նեղ դրութեան մասին խորհրդակցելու: Այսպիսի միապաղաղ կյանքով են անցնում մեր որերը: Միայն մուրճերի ծանր հարվածներն ու մեքենաների շրթկ-թըրըխկոցներն են կարողանում խլացնել մեր լսողութիւնը: Սակայն բավական է կենդանիների նման ապրելը: Մենք ուզում ենք լուսավորութիւն, մեղ ել հարկավոր է առողջութիւն, մեղ համար է թանգ է աղբիւր—կյանքը:

Ընկերներ, մենք կոչ ենք անում բոլոր գիտակից բանվորներին յիւսնադով պաշտպանել մեր բոլոր վորոշումները, ել չաշխատենք յերեկոները, Հերիք է, վորքան խաբեցին մեր տերերը: Քիչ աշխատենք արհեստանոցի թունավոր մթնոլորտում, ավելի ազատ ժամանակ նվիրենք մեր շահերի գիտակցութեան և համերաշխութեան հաստատման գործին: Համաձայնութեան գանք մեկը մյուսի հետ և բոլորս միասին վերացնենք յերեկոյան աշխատանքը:

Թող վերանա մեր միջից ամեն մի յերկպառակութիւն: Մենք ուրիշ թշնամիներ շատ ունենք, բանվորը չի կարող լինել բանվորի թշնամին: Յե՛վ յեթե բոլորս միասին ուզենանք, դուրսութեամբ կարող կը լինենք կատարել այս բոլորը:

Կեցցե՛ ուրեմն մեր կոխվը, բանվորութեան միջև համերաշխութիւնը:

Կորչեն կապիտալիստները:

Թիֆլիսի կոմիտե:

Թիֆլիսի կոմիտեի տպարան:

Պրոլետարներ բոլոր յերեկոներ, միացե՛ք!

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑ. ԴԵՄՈԿՐԱՏ ԲԱՆՎՈՐ. ԿՈՒՍԱԿ.
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՍԻՈՒԹՅՈՒՆ.

ՃԻՆԹՈՒՐՆԵՐ ՄԱՐԿՆԵՐԻ ԲԱՆՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՆԴՈՒՆ:

Յերկար ժամանակ է, ինչ մենք ձիաթուրայի մարդանցի բանվորներս խոնավ ու մութ, ճրագների հոտով լցված հանքահորերում 16—17 ժամվա ընթացքում տանում ելինք դժոխային անտանելի ու տանջալի աշխատանք:

Նույն պայմանների մեջ են գտնվում և մեր յեղբայրակից չարվաղարները, վաղոն բարձրները և մարգանցի մյուս աշխատավորները: Մենք վաղուց ենք զգում այս անտանելի հոգեկան դրութիւնը, շատ վաղուց զգում ելինք այդ բայց վորովհետեւ մեր մեջ պակասում եր միութիւնը և գիտակցութիւնը, մենք չենք վստահանում հրապարակ հանել մեր այդ զգացմունքները, վախենում ելինք մեկը մյուսին դավաճանելուց, այդ պատճառով ել յերկար ժամանակ լուռ ելինք ձեռքներս կրծքերիս դարսած:

Բարեբաղդաբար ամեն ինչ ունեցել է իր սահմանը: Բազմում, Թիֆլիսում, Միխայլովում, Շորապանում և Ղվիրիլիայում պատահած դեպքերը հենց մեր

ընկերները հերոսական և միաձուլ գործունեությունը հուլիսի 17-ին մեզ ևս հավաքեց մի տեղ ու միացրեց, մի հոգի մացրեց բոլորիս մեջ ու մեզ ևս արշավեցրեց մեզ տանջող—թալանողների դեմ:

Մահնից շատ մեզ ե վրդովմունք ու զզվանք պատճառում այս գործում կառավարություն լրբաբար խառնելը: Նահանգապետ Մմազինը իր զորքերով հպարտորեն բարենաճեց մեզ մոտ. յերեկ կարծում եր վախեցնել մեզ անցյալի նման ճորտորեն ներկողություն խնդրել տալ և ստիպել մեզ հետ վերցնել մեր բոլոր պահանջները: Բայց վճի: Հերիք եր այսքան լուծյունը: զազանացած կառավարությունը չի կարող մեզ վախեցնել իր սվինավոր հրացաններով, վորոնցով Միխայիլովիում թափեց մեր ընկերներին արյունը. չի կարող վախեցնել այս անամոթ կառավարությունը, և դրա համար մենք, բանվորներս վորոշեցինք միանալ մեր զիտակից, այսօր գործադուլ հայտարարած ընկերներին հովվատու, վորպեսզի միացած ույժերով գրոհ տանք, սարսափի մեջ ձգենք մեզ թալանողներին և կառավարությունը ու այսօրվա մեր ծայրահեղ դրությունը լավացնելու համար պահանջենք հետևյալը:

1. Բոլոր հիմնարկություններում ել սահմանելու ժամյա բանվորական օր (8 ժամ):

2. 18 տարեկանից ցածր հասակ ունեցողներին արգելել մարզանքի հանքերում աշխատելու:

3. Վերացնել ամեն մի «սկիզկա» և քաջը լրիվ կերպով գրել հաշվեգրքում ու մուծել գրվանքաներն անգամ:

4. Հիմնովին վերացնել նարդի (կապալ) կոչված աշխատանքը և փոխարեն օտոմանել որվա աշխատանքը:

5. Որակա աշխատավարձը ամենաքիչը (մինի-

մում) չը պետք և լինի պակաս, քան ներքև առաջ բերված թվերը:

ա) հանքաբողաղ կարողների համար 2 մանեթ. բ) դուրս կրողներին 1—50. գ) դուրս աշխատողներին 1 ման. դ) բարձողներին 2 ման. կամ ամեն մի ծածկված վագոն բարձելուն 2. ման., բաց վագոնը 1—20 կ., իսկ տաշկայով բարձելիս 1—50 կոպ. յե) հանքերից մի փութ քար դուրս բերելու վարձը 2 կոպեկից պակաս չը պետք և լինի:

6. Տոն օրերի աշխատանքը պետք և հաշվել մեկ օրը օր ու կես.—հավելյալ աշխատանքի մի ժամը հաշվել մեկ ու կես ժամ:

7. Հանքերում կառուցել առողջություն պահանջի բնակարաններ եփանագին ճաշարաններով, ընթերցարանով և շաքաթական դպրոցով: Բնակարանների թիվը պետք և համապատասխանե պահանջին — կարողանա տեղավորել բոլոր բանվորներին:

8. Կառուցել թավաներ և առողջապահական բնակարաններ չարվադրարների համար:

9. Աշխատանքի համար պահանջվելիք գործիքները, այլ և դրանց վերանորոգումը ձեռք և բերվում և կատարվում վարձողների հաշվին:

10. Կառավարություն կողմից լուրջ ուշադրություն տոններին ամրացնելու գործի վրա:

11. Տոններին լուսավորել լավագույն լամպաներով վորպեսզի ճրագների ծխով չապականվի տոներին առանց այն ել թունավորված մթնոլորտը:

12. Տալ մարզանքի բոլոր բանվորներին գլխարկներ, հագնելիք և վոտնամաններ:

13. Աշխատավարձը վճարել շաբաթ օրերը աշխատանքի ժամանակ, փոչ ուշ, քան յերեկոյան ժամը 5-ը:

14. Ապահովագրել բոլոր բանվորներին և չադար-
ներին:

15. Հանքերից վոչ հեռու բերել խմելու, աղբյուրի
մաքուր ջուր:

16. Վերացնել բանվորներից բաղանիքից ոգտվե-
լու համար վճար վերցնելը և մի բաղանիք ել հիմնել
ձիաթուրում:

17. Խիստ ուշադրություն դարձնել հիվանդանոցի
վրա և պաշտոնից հեռացնել վորպես անհամապատաս-
խանների, բոլոր կոպիտ վարվողներին հիվանդանոցում:

18. Լուրջ ուշադրություն դարձնել բաղանիքների
վրա ևս, վորպեսզի ժամանակին բացվի ու ունենա թե
տաք և թե սառը ջրեր ամեն մեկն իր տեղը:

19. Հանդիպակն ձիաթուրայի շրջանում նշանակվի
գործարանային ինսպեկտոր:

Ուրեմն առանց իրար դավաճանելու ամուր կանգ-
նենք մեր պահանջների վրա: Թող վոչ վոք մեղանից
չը վախենա զզվելի ինքնակալության ներկայացուցիչ
նահանգապետ Սմիլգինից:

Զգացնել տանը նրան վոր մենք ել մարդ ենք և
մեր մյուս ընկերների հետ միասին պահանջում ենք
մարդկային պատիվ և իրավունքներ:

Կորչեն արյուն խմող կապիտալիստները:

Կորչի նրանց և իր դադանային օրենքների պաշտ-
պան ինքնակալ ցարը:

Կեցցե մեր միությունը, մարդկային ազատու-
թյունը:

Կեցցե սոցիալիզմը և ապագա դեմոկրատական
հանրապետությունը:

Իմերեթիայի սոց. դեմոկր. բանվ. կոմիտե:

Սոց. դեմոկր. տպարան:

Ընկերներ, արդեն 2 շաբաթ է, վոր մենք գործա-
դուլ ենք արել, վորը սարսափ է ազդել խաղեյիններին:
Յերկու շաբաթ է անցնում, ինչ քայլ առ քայլ տաջ
յին դալիս փոստիկանության և խաղեյինների միա-
ցած ույթերը: Ել ինչ ույթեր ասես, գործ չը զբի-
մեղ կտարելու համար. — սպառնալիք մտրախով, բան-
տով, սվիններով, գնդակով և քսոտով: Ազգային թու-
նավորում, պրովակացիաներ, ձիաթուրայում ապրե-
լու արգելք և այլ նման միջոցներ: Բայց իդուր, մեր
գործադուլն այսուր ևս նույնպես ամուր է ու անշեղ,
ինչպես և առաջին օրն եր: Միանգամայն իդուր ան-
ցան խաղեյինների արած փորձերը, վոր անում էյին
նրանք թուրքերին, հայերին և հույներին մուրեցնե-
լու մտքով:

Իդուր անցան նրանց վախեցնելու նպատակով
փոստիկանության արած փորձերը ևս: Թուրք-հայ-հույ-
ները զարմանալի ամբուլթյուն ցույց տվին բանվորա-
կան համերաշխության գործում: Նրանք անսովոր տո-
կունությամբ դիմացան այդ բոլորին, ձիաթուրայից
աքսովելուն ել համաձայնվեցան, բայց չը սկսեցին
աշխատել: Այսպես վարվեցին վոչ միայն գործադուլ
արածները, այլ հեռավոր տեղերից յեկածներն ևս.
Բաթումից խաբուլթյունով բերած հայերն ու թուր-
քերը հենց վոր իմացան, վոր նրանց բերել յին գոր-
ծադուլ արածների փոխարեն աշխատեցնելու, յեղ-
բայրաբար համբուրվեցին գործադուլ արածների հետ,
բարձրաձայն ցանկացան նրանց աշխուլթյուն և վե-

*) Այս թուրքիկը հրատարակել է ձիաթուրայի հանքերի
բանվորների գործադուլային բյուրոն:

րադարձան իրանց տեղերը: Այս բոլորը խախտաց-
րեց խազեյիկների ամբողջյան հիմքը և նրանք սկսեցին
բռնել զիջողության ճանապարհը... Սակայն սև բծեր
լուսնյակի վրայից ել անպակասեն. հատ ու կենտ
հուղաները մեր մեջ ել գտնվեցին, և գտնվեցին այն-
տեղ, վորտեղ ավելի քիչ էյինք սպասում—վրացի բան-
վորների մեջ: Դավաճանների թիվը տասնի յեր հաս-
նում: Նրանք աշխատում են Բզան գյուղի պերսենակի
արդյունաբերության մեջ: Նրանք աշխատում են զին-
ված պահակների պաշտպանության տակ: Ընկերների
խրատներին նրանք նշանակութուն չը տվին, յերևի
պերսենակի վոսկիները բոլորովին խավարեցրին նրանց
հոգին ու վաճառեցին իրենց ընկերների շահերը: Նը-
րանց ազգ ու անունները մենք հայտնում ենք գոր-
ծադուլ արածներին և նրանց դատը տալի ժողովրդի
ձեռքը: Թող նրանք արժանանան բանվորների զըղ-
վանքին: Սրանով մենք չենք բավականանա. նրանց
վարմունքի մասին հայտնեցինք իրենց գյուղերին ևս:
Թող նրանց բարեկամներն ու հարևանները ևս դատեն
նրանց ամեն տեղ զղվանքի արժանացնեն. հաստատեն:
Տալիս ենք նրանցից յերկուսի ազգ-անունը. Վլադիմիր
Թողաձե և Պարմեն Մարգվիլաշվիլի: Մնացողների ա-
նունները կը հայտնենք հետագայում:

Այս մի քանի դավաճանների վերաբերյալ գոր-
ծադուլային բյուրոն կոչ է անում բոլոր ընկերներին
ցույց տալ ևլ ավելի լուրջ վերաբերմունք. — խաղե-
յիկները քնած չեն, նրանք վորոնում են այնպիսի
ստոր հոգիների, վորոնց կաշառելը հեշտ և նրանց հա-
մար: Հետևապես մենք ևս չը պետք է քնենք, վոր-
պեսզի մեր հոգեկան ամբողջունով վարակենք ցած-
րահոգիներին: Թող բոլոր գիտակից բանվորները հըս-

կողություն ունենան ինչպես թույլ ընկերների վրա,
նույնպես և թողած աշխատանքների: Թող նրանք
գործադուլների մեջ տարածեն հոգու ամբողջուն և
ժամանակին տեղեկացնեն թե անցնող-եկողներին և թե
խաղերայությունով բերածներին, այն մասին, վոր
գործադուլվորները կողմից բոյկոտի յե յենթարկված
ձիւթուր-Փոթի բոլոր արդյունաբերությունները...
Քանի դեռ խազեյիկները չեն բավարարել մեր պա-
հանջները վոչ մի հանքում, վոչ մի գործարանում, վոչ
մի նավի վրա չի շարժվի և վոչ մի բանվորի ձեռք:

Կեցցե մեր գործադուլը:

Կեցցե բանվորության համերաշխությունը:

Կորչեն դավաճանները:

Գործադուլային բյուրո.

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ ՌՈՒՍ. ՍՈՑ. ԴԵՄ. ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ.

Մենք, դերձակներս, Մափաբովի և ուրիշ ծխախառի գործարանների բանվորներս, ձիաքարշի (կոնկայի) ծառայողներս ու լրագրիները գրաշարներս ամբողջովին միանում ենք Թիֆլիսի բանվորների ընդհանուր պահանջին և մեր կողմից ավելացնում ենք հետևյալ մասնավոր պահանջները:

I. Դերձակները. 1. Աշխատանքն սկսել առավոտյան ժամը 8-ից: 2. Արհեստանոցը մաքրել այն ժամանակ, յերբ բանվորներն այնտեղ չեն: 3. Հարթուկների տաքացնելու տեղը առանձնացնել: 4. Ռոճիկները բաժանել ամսական 2 անգամ 1-ին և 15-ին: 5. Վերացնել հայտարարությունը. «խստիվ արգելում և մուտքը կողմնակիների համար»: 6. Նշանակել ռոճիկների մինիմում կանանց համար 40 ուրբ. ամսական, մարդկանց համար մեծ կտորներ կարողներին 50 ու., փոքր կտորներինը 40 ու.: 7. Ուշանալու համար տուգանքը վերացնել, կիրակի.—տոն օրերի վարձը դուրս չը գալ ռոճիկներին: 8. Արհեստավորների վարչությունը վոչ մի գործ չունենա մեզ հետ: 9. Աշակերտների համար սահմանել 6 ժամյա աշխատանքի օր, իսկ կիրակի—տոն օրերին չաշխատեցնել:

II. Ծխախոտի գործարանի բանվորները (Մափաբով և ուրիշները): 1. Ավելացնել գները. 1,000 պպիրոսին 60 կոպ.: 2. Բանվորներին ընդունելն ու արձակելը պետք է լինի բանվորների ձեռքին: 3. Մարդավայել վերաբերմունք: 4. Ծաղկու տեղին հատկացնել մաքուր սենյակ: 5. Յնացրած ջուր թեյի համար: 6. Ծաղը և նախաճաշը տալ ժամանակին:

III. Ձիաքարշի ծառայողներ. 1. Ավելացնել ռոճիկները: 2. Մարդավայել վերաբերմունք: 3. Ռոճիկների լրիվ պահպանում հիվանդության ժամանակ: 4. Առողջապահական պայմանների լավացում:

IV. Լրագրիներ շարողներ: 1. Շաբաթական մի օր ազատ: 2. Հերթապահ բանվորը, վորը առավոտյան 6—7 ժամ մնում է տպարանում, մյուս ամբողջ օրը ազատ պետք է լինի աշխատանքից: 3. Ավելացնել մի մարդ:

Թիֆլիսի կոմիտե.

Թիֆլիսի կոմիտեի տպարան:

ԹԻՓԼԻՍԻ ԺԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԱՐՀԵՍՏԱՎՈՐՆԵՐ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ.

Ընկերներ. Հիշում եք արդյոք հոկտեմբերյան փայլուն որերը. այն փայլուն որերը, յերբ ազատագրական շարժումը Ռուսաստանին դեպի ազատություն եր տանում: Հիշում եք, թե ինչքան խոշոր դեր եր կատարում բանվոր դասակարգն այս հեղափոխության մեջ: Նա հանդիսանում եր հեղափոխության առաջավոր բանակը: Նա յեր վոր ձեռք բերեց հոկտեմբերի 17-ի մանիֆեստը (արյունով վաղողեց Ռուսաստանի քաղաքների փողոցները): Նա Ռուսաստանին ափեց ազատության փայլուն որեր: Անշուշտ այն եւս հիշում եք, թե յեղբայրության ինչպիսի յերդումներ եյին առում խաղեյինները բանվորներին: Մրանք եյին բանվորության տոնախմբության որերը:

Հիշում եք պանդոկների բանվորների գործադուլը 1906 թ. վորը պսակվեց մեր փայլուն հաղթանակով: Այս հաղթության պատճառները պետք ե վորոնհնք 1905 թ. հեղափոխական յեղեցիների մեջ: 1906 թ. խաղեյինները դեռ շարունակում եյին զգալ հեղափոխության յերկյուղը ե նրա մոտիկանալը խոնարհեցրեց նրանց բանվորների առաջ:

1906 թ. հետո հեղափոխության հորձանքները սկսում են աստիճանաբար իջնել ե այսպիսով խաղեյինների համար հիմք ե պատրաստվում բանվորներին

հաղթելու: Ռեակցիայի ուժեղանալն ուշքի յե բերում մեր խաղեյիններին: Նրանք կռիվ են սկսում բանվորության դեմ, բայց կռվում են վոչ թե ամեն մեկն առանձին, ինչպես առաջ եր, այլ կռվում եյին միացած, կազմակերպված ույժերով: Նրանք շատ լավ եյին դիտակցում, վոր անհատորեն մղած կռվով չեյին կարող հաղթել բանվորներին, դրա համար սկսեցին միանալ, կազմակերպել իրենց բյուրոները ե այդ ձևով արշավել մեր դեմ: Ով չի հիշում պանդոկների բանվորության անցյալ տարվա անվանի գործադուլը: Ով չի հիշում այն, թե ինչպես խաղեյինները կազմակերպված կերպով դիմավորեցին մեղ պատերազմի դաշտում: Մեր թշնամիները բանակը կազմակերպված ե միություններում, ե վորպես մի ամբողջություն, այնպես դուրս դալի մեր դեմ: Ընկերներ. այս քանի որերը միություններում տեղի ունեցավ վերակազմություն, վորից տեղեկացանք, վոր զգալիորեն պակասել ե միությունների անդամների թիվը: Բջիջները վոչնչացել են: Միություններից անդամների հեռանալը մեծ մասամբ լինում ե պանդոկների ծառայողների կողմից: Յի՛թե ուզում ենք, վոր խաղեյինները չը հաղթեն մեզ, յեթե ուզում ենք պահպանել մեր ունեցած հաղթանակները ե նոր իրավունքներ ել ձեռք բերել, յեթե ուզում ենք հետ կանգնեցնել նրանց միացած ույժը ե ապամոլեցնել հաղթությունը, առանձնապես կոչ ենք անում պանդոկների բանվորներին բոլորին, մասնել միություն ե ուժեղացնել. պետք ե զիտենանք, վոր կազմակերպված կռիվը լավագույն միջոց ե խաղեյինների դեմ. չը կա փրկություն առանց այդ կազմակերպության: Վորպես մի մարդ կազմակերպված ույժով դուրս գանք մեր թշնամու դեմ:

Յեթե ուզում ենք վոր խաղեյինները չը հաղթեն մեզ և վտանատակ չանեն մեր իրավունքները, պետք է դեմ լինենք արտելին. Այդ արտելը մի տեսակ թակարդ է խաղեյինների կողմից, վորը հարստանալու սուտ հույսեր և տալի բանվորներին ու այգալիսով բռնաբացում նրանց դասակարգային գիտակցությունը: Արտելը բանվորներին հեռացնում է իրենց դասակարգից ու զարթեցնում նրանց մեջ խաղեյնանալու զղացմունք. կազմալուծում մտցնող միջոց է արտելը բանվորական բանակում, դրա համար կոչ ենք անում ձեզ, ընկերներ, դեմ դնալ վոչ պրոլետարական կազմակերպության և սաստիկ կռիվ հայտարարել նրան:

Յեթե ուզում ենք չը հաղթվել խաղեյիններից չը պետք է դառնանք ձեռական, ընկերներ, Ձեռական ընկերությունը մի կողմից ինքնախաբեություն է ավելորդ աշխատանքից առողջությունը ֆիստ բերելու տեսակետից, մյուս կողմից էլ ձեռք բերված իրավունքների ժխտում մնացող բանվորների կողմից: Սրա համար կոչ ենք անում, ընկերներ, չը մտնել ձեռական ընկերության մեջ և վոչ էլ թույլ տալ մտնել վորեւ բանվորի: Իսկ յեթե չեն լսի և վտանատակ տալով այսքան ժամանակվա կռիվ ձեռք բերած իրավունքները կը մտնեն, կոչ ենք անում բոլոր գիտակից և բանվորական շահերը պաշտպանելու տենչ ունեցող բանվորներին հայտարարեն սաստիկ բոյկոտ այգալիսի դավաճան բանվորներին:

Վերջում, յեթե ուզում ենք չը հաղթվել խաղեյիններից, պետք է ձեռք վերցնենք ըմբշամարտային խաղերից և վարվենք այնպես, ինչպես գիտակից բանվորին վայել է: Հաճախենք դասախոսություններին, ներկա լինենք ժողովներին և այսպիսով բարձրանանք

մտավորապես, վորպեսզի խաղեյինները չողտվեն մեր մտավոր հետամնացությունից:

Կոչ ենք անում ձեզ, պանդոկային բանվորներին, բոլոր մասերում ել հիմնեք անդործների կազմակերպություններ, ինչպես այդ արել են հյուրանոց-բնատորանների ծառայողները, կազմակերպել անդործների կոմիսիաներ ու զեկավար հանդիսանալ ազատ տեղերին:

Այսպես ուրեմն ընկերներ, աշխատեք իրազործել վերև հիշված բոլոր միջոցները և այն ժամանակ ապա հովված կը լինի մեր հաղթությունը:

Կորչեն ձեռական ընկերությունները:

Կորչի խաղեյինների քյալադրությունը:

Կեցցե մեր գիտակից և միացեալ պայքարը:

1908 թ. մարտ ամիս, միության խորհուրդ:

(Տպվեց 1000 որինակ) միության տպարան:

ՏՐԱՄԱՐԵՐ ԲՈՒՐ ԺԱՌՆՈՂՆԵՐԻՆ

ԸՆԿԵՐՆԵՐ!

Գործադու հայտարարենք մայիսի մեկին:

Այսօր մայիսի մեկն է—աշխատանքի տոնը:

Շատ տոներ ունենք մենք, բայց բանվորական տոնը մայիսի մեկն է:

Այդ օրը բանվորների ուրաժ օրն է, վորովհետեւ նա իր շուրջն է հալածում բոլոր բանվորներին առանց ազգի, սեռի և դավանանքի խտրություն:

Բանվորներին այդ օրը հրաժարվում են աշխատելուց հայտարարելով մի օրյա դորձադուր:

Այգպես է լինում թե Արտասահմանում, թե Ռուսաստանում և թե Կովկասում:

Հերթը մերնե ընկերներ: Անցյալ տարվա գործադուլով մեզ աջողկեց լավացնել մեր զբուխը:

Մեր թշնամիները խոնարհվեցան բանվորութեան գործի համար մեր համերաշխորեն մղած կռիւն առաջ: Մոտ ապագայում տրամվայը անցնելու յե քաղաքային ինքնավարութեան ձեռքը: Մեր կուռ միութեանից ե կախված քաղաքի հետ մեր վարած բանակցութեանները աջողութեանը՝ միմիայն կռիւով կարող ենք ապահովել անցյալ տարվա գործադուլի միջոցով ձեռք բերած իրավունքները:

Գործադուլ անենք մայիսի մեկին:

Քաղաքի հայրերն այն ժամանակ միայն կը տեսնեն, վոր մեծ ե մեր ուշքը և վոր ամեն բոլե պատրաստենք բարձրացնել մեր ձայնը մեր իրավունքների պաշտպանութեան և կռիւ սկսել բանվորութեան գործի համար: Այն ժամանակ քաղաքային ինքնավարութեանը ստիպված կը լինի ամեն քայլափոխում զիջումներ անել մեզ:

Ընկերներ, մենք չենք կարող լուել, յերբ գործադուլ ե անում ամբողջ Ռուսաստանը Մոսկվայի և Պետերբուրգի բանվորութեան զլխավորութեամբ: Մենք չենք մնայ դավաճանի դերում համառուսաստանյան բանվորութեան գործի հանգեպ:

Գործադուլ անենք, ընկերներ, վորով մի կողմից կուրախացնենք ուս բանվորութեանը, իսկ մյուս կողմից կը սարսափեցնենք կապիտալիստ հալածողներին:

Կեցցե մայիսի մեկի մի որչա գործադուլը:

Կեցցե բանվորական ընդհանուր տոնը:

Թիֆլիսի տրամվայի մի խումբ բանվորներ:

ԳՈՐԻԻ ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐՆԵՐԻ ԱՐԶԵՍԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՐՈՅՈՑ ՅԵՂ.Բ. ԽԱՌԱՏՈՂՆԵՐԻՆ

Ձեզ ենք դիմում Գորիի քաղաքացիներ, վոր հաստատուն կերպով պաշտպանեք միութեան վորոշումները և այսպիսով իրակացնեք գործակառարները պահանջները, և կռիւելու միակ զենք հանդիմացող բոլկուր: Ինչով ե բացատրվում և ինչու յե բոլկուր հայտարարվում պ. խառատովներին: Բոլորս ել զիտենք թե ինչպիսի հարաբերութեան ե ստեղծված գործակառարների և խաղեյիները միջև: Այս յերկու դասակարգը միանգամայն բաժանված ե մեկը մյուսից, մեկի շահը զիմե մյուսինն ու մեծ սահմանով են բաժանված իրարից, մեկն ուզում ե լավացնել իր կյանքի պայմանները, ձեռք բերել մարդկային իրավունքներ ու ասել, վոր ինքնել մարդե. ահա մի դասակարգի ձգտումը, վորը պատկանում ե հալածվողների բանակին: Իսկ ինչ ե ներկայացնում իրենից մյուս բանակը: Թալանչիները, գաղտնիներ և արյուն խմողների դասակարգն ե այդ մյուսը՝ Նրանք ուզում են հանգցնել ժողովրդի, զխավորապես բանվորների մեջ այն մաքուր հասկացողութեանը, վորը նրանք այսոր ձեռք են բերել արյուն հոսութեանով, նրանք ուզում են հովիտենապես ստրկացնել բանվորներին, նրանք չեն ուզում ժողովրդի բանվորների առաջադիմութեանը և առաջադիմութի միակում են նրանց ճանապարհը— ահա թե ովքեր են զբանք, ահա թե ինչ են ներկայացնում իրենցից նրանք բանվորների համար:

Բոլորիս համար ել պարզ ու հասկանալի յե սա և հենց զբան համար ել միանցել զինված բանակ ե

կազմել հալածվածները գտնակարգը աշխարհ կռիվ հայտարարել բուրժուազիային: Ինքն իրանից բացի ուրիշ տեր չունի նա—բանվորությունը, վորը ունի և իր ինտերնացիոնալ միությունը: Այս բոլորը յերևան բերեց կյանքի այս որվա պայմանները:

Բանվոր գտնակարգի հակառակորդ բանակից գլուխ բարձրացրեց այդ բանակի ներկայացուցիչներից մեկը՝ պ. Սառաուովը. նա փողոց շարտեց իր գործակառարին, վորին չի ուզում բավարարել և ուզում և վոր հենց փողոցում ել հոգին տա այդ գործակառարը: Հենց սրա համար ել յեղը. Սառաուովները յենթարկվում են սաստիկ բոյկոտի արձակված աշխատավորին չը բավարարելու համար, բոյկոտը նրա վրայից չի վերցվի, քանի դեռ բավարարված չի լինի արձակված բանվորը՝ ով կը խախտի բոյկոտը և դեմ կը գնա ընդհանուր վորոշման, կը յենթարկվի պատասխանատվության:

Գործի գործակառարները արհեստակցական միության վորոշում:

Կորչի ոեաքցիան:

Կեցցե գտնակարգային կռիվը:

Գործակառարների բյուրո:

Գործի գործակառարների բյուրոյի տպարան:
(Սեպտեմբ. 1908 թ.)

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք!

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑ. ԴԵՄՈԿՐ. ԲԱՆՎ. ԿՈՒՍԱԿՑՈՒ- ԹՅԱՆ ԿՈՎԿԱՍՍԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ.

Գինու պանդոկներին, ուսուցողներին, միկիտան-ներին, «բենսկոյի պոգրեբներին», զայեղժի տներին» ծա-ծառայողների պահանջները:

1. Կիրակի և 12 գլխավոր տոն օրերին վաղիկ բոլոր վաճառատները և ազատ թողնել ծառայողներին:

2. Ապրիլի 1-ից մինչև հոկտ. մեկը վաճառա-տները բաց անել առավոտյան 6 ժամին և փակել գի-շերվա 10 ժամին, իսկ հոկտեմբերի 1-ից մինչև ապ-րիլի 1-ը 7 ժամից մինչև յերեկոյան 9 ժամը:

3. Բնակարանները հեռացված պետք և լինեն վաճառատեղերից:

4. Աշակերտ ընդունել մի տարուլ, արգելել 14 տարեկանից փոքր աշակերտ ընդունելը:

5. Քաղաքավարի վերաբերմունք:

6. Գործադուլի պատճառով վոչ վոք չը պետք և պատժվի, վոչ արձակելու, վոչ ել ոռճիկի պակասացու-մով:

7. Ծառայողին արձակել կարելի չի միայն այն դեպքում, յեթե խաղեյինը նախազգուշացրել և մի ամիս առաջ ու ընկերներն ել տվի են իրենց համաձայնու-թյունը արձակելու վերաբերյալ

8. Շաբաթական մի անգամ ընկերների պահանջով գործից ազատել յերեկոյան 6 ժամից:

Ընկերներ, այս բոլոր պահանջների համար մենք մի անգամ գործադուլ արինք և կատարեցին ել, բայց այս բավարարելը դուրս եկավ «խաղեյինների» կողմից մի անամոթ սուտ միայն. մեզ խաբեցին ու մի շաբաթից հետո դրին նույն անտանելի պայմանների մեջ, ինչ վոր առաջ եր: Այսպիսի պայմաններում ապրել անկարելի յե և մենք անպայմանորեն պետք է ձեռք բերենք այն, ինչ վոր պահանջում ենք:

Զգուշացնում ենք «խաղեյիններին» յեթե այս 5 որվա ընթացքում չի բավարարվի մեր բոլոր պահանջները, այն ժամանակ մենք կը զիմենք գործադուլի և ուրիշ միջոցների:

Արագատիպ տպարան Լս. Կ.-սի 1905 թ. № 114:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0196744

ԳԻՆՆ 50 ԿՈՊ.

Апр.

2-599a

862